

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
JULIANE KOKOTT
της 22ας Σεπτεμβρίου 2022¹

Υπόθεση C-312/21

**Tráficos Manuel Ferrer S.L.,
Ignacio
κατά
Daimler AG**

[αίτηση του Juzgado de lo Mercantil de Valencia n° 3
(δικαστηρίου εμπορικών διαφορών αριθ. 3 της Βαλένθια, Ισπανία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Ανταγωνισμός – Νομοθεσία περί συμπράξεων –
Επιβολή κανόνων από ιδιώτες – “Σύμπραξη κατασκευαστών φορτηγών” – Άρθρο 101 ΣΛΕΕ –
Αρχή της αποτελεσματικότητας – Οδηγία 2014/104/ΕΕ – Εθνικοί κανόνες για τον επιμερισμό
των δικαστικών εξόδων – Ασυμμετρία πληροφόρησης – Αδυναμία ή υπερβολική δυσχέρεια
ποσοτικοποίησης της ζημίας – Εκτίμηση του ύψους της ζημίας»

I. Εισαγωγή

1. Είναι άραγε εύλογο να υποχρεωθεί ο ενάγων που ζητεί αποζημίωση για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων στην καταβολή του ημίσεος των δικαστικών εξόδων σε περίπτωση μερικής νίκης του ή μήπως τούτο παρεμποδίζει υπέρμετρα την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων; Δύναται, επίσης, ένα εθνικό δικαστήριο να εκτιμήσει το ύψος της ζημίας από τέτοιες παραβάσεις αν οι ενάγοντες είχαν πρόσβαση στα στοιχεία στα οποία βασίστηκε η έκθεση πραγματογνωμοσύνης της εναγομένης σχετικά με τη ζημία και αν η απαίτηση αποζημίωσης αφορά και αγαθά τα οποία οι ενάγοντες δεν αγόρασαν από την εναγομένη, αλλά από άλλους μετέχοντες στη σύμπραξη;

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γερμανική.

2. Αυτά είναι, κατ' ουσίαν, τα ζητήματα που καλείται να επιλύσει το Δικαστήριο στην παρούσα διαδικασία προδικαστικής παραπομπής. Τα ζητήματα αυτά ανέκυψαν στο πλαίσιο της λεγόμενης «σύμπραξης κατασκευαστών φορτηγών», εξαιτίας της οποίας έχουν ασκηθεί, ιδίως στην Ισπανία, πολυάριθμες αγωγές αποζημίωσης και η οποία έχει ήδη απασχολήσει το Δικαστήριο σε άλλες διαδικασίες ή πρόκειται να το απασχολήσει και στο μέλλον².

3. Τα υπό εξέταση ζητήματα συναρτώνται με τα γνωστά θεμελιώδη προβλήματα στον τομέα της αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων, τα οποία αφορούν, ειδικότερα, την ασυμμετρία πληροφόρησης μεταξύ των ζημιωθέντων και των μετεχόντων στη σύμπραξη, καθώς και τις δυσχέρειες προσκόμισης αποδείξεων σχετικά με την ύπαρξη της ζημίας και τον προσδιορισμό του ύψους της. Τα προβλήματα αυτά σκοπεί να επιλύσει η οδηγία 2014/104/ΕΕ σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: οδηγία 2014/104)³. Οι σχετικές διατάξεις της εν λόγω οδηγίας έχουν εφαρμογή στην υπό κρίση υπόθεση και, ως εκ τούτου, η απάντηση στα υποβληθέντα προδικαστικά ερωτήματα μπορεί να στηριχθεί στις διατάξεις αυτές.

II. Το νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης

4. Το νομικό πλαίσιο της υπό κρίση υπόθεσης καθορίζεται, εκτός από το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, από την οδηγία 2014/104.

5. Οι αιτιολογικές σκέψεις 14 και 15 της οδηγίας 2014/104 αφορούν τις δυσχέρειες απόδειξης που ανακύπτουν στο πλαίσιο των αστικών διαδικασιών με αντικείμενο αξιώσεις αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων και έχουν ως εξής:

«(14) Η άσκηση αγωγών αποζημίωσης λόγω παράβασης του ενωσιακού ή εθνικού δικαίου ανταγωνισμού απαιτεί συνήθως μια περίπλοκη πραγματική και οικονομική ανάλυση. Τα αποδεικτικά στοιχεία που απαιτούνται για την απόδειξη μιας αξίωσης αποζημίωσης συχνά βρίσκονται στην αποκλειστική κατοχή του αντιδίκου ή τρίτων και δεν είναι γνωστά ούτε διαθέσιμα σε επαρκή βαθμό στον ενάγοντα. Υπό τις συνθήκες αυτές, η ύπαρξη αυστηρών νομικών απαιτήσεων για να βεβαιώσει ο ενάγων λεπτομερώς όλα τα πραγματικά περιστατικά που σχετίζονται με την υπόθεση κατά το αρχικό στάδιο της διαδικασίας αγωγής, καθώς και να προσκομίσει ακριβώς καθορισμένα αποδεικτικά στοιχεία προς επίρρωση της αγωγής, ενδέχεται να δυσχεραίνει αδικαιολόγητα την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος αποζημίωσης, το οποίο κατοχυρώνεται από τη ΣΛΕΕ.

² Βλ. αποφάσεις της 29ης Ιουλίου 2019, Tibor-Trans (C-451/18, EU:C:2019:635), της 15ης Ιουλίου 2021, Volvo κ.λπ. (C-30/20, EU:C:2021:604), της 6ης Οκτωβρίου 2021, Sumal (C-882/19, EU:C:2021:800), της 22ας Ιουνίου 2022, Volvo και DAF Trucks (C-267/20, EU:C:2022:494), και της 1ης Αυγούστου 2022, Daimler (Συμπράξεις – Φορτηγά συλλογής οικιακών απορριμμάτων) (C-588/20, EU:C:2022:607), καθώς και τις εκκρεμείς υποθέσεις PACCAR κ.λπ. (C-163/21) και Dalarjo κ.λπ. (C-285/21). Βλ., επίσης, απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της 2ας Φεβρουαρίου 2022, Scania κ.λπ. κατά Επιτροπής (T-799/17, EU:T:2022:48), καθώς και τη σχετική εκκρεμή αναρετική διαδικασία στην υπόθεση Scania κ.λπ. κατά Επιτροπής (C-251/22 P).

³ Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2014, L 349, σ. 1).

(15) Τα αποδεικτικά στοιχεία αποτελούν σημαντικό στοιχείο για την άσκηση αγωγών αποζημίωσης για παράβαση του ενωσιακού ή εθνικού δικαίου ανταγωνισμού. Ωστόσο, επειδή οι δικαστικές διαφορές για παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού χαρακτηρίζονται από ασυμμετρία πληροφόρησης, είναι σκόπιμο οι ενάγοντες να έχουν το δικαίωμα να ζητούν την κοινοποίηση αποδεικτικών στοιχείων που αφορούν την αξίωσή τους, χωρίς να είναι υποχρεωμένοι να προσδιορίσουν μεμονωμένα αποδεικτικά στοιχεία. Προκειμένου να διασφαλιστεί η ισότητα των όπλων, τα μέσα αυτά θα πρέπει επίσης να είναι διαθέσιμα στους εναγομένους σε αγωγές αποζημίωσης, έτσι ώστε να μπορούν να ζητήσουν την κοινοποίηση αποδεικτικών στοιχείων από τους εν λόγω ενάγοντες. Τα εθνικά δικαστήρια θα πρέπει επίσης να μπορούν επίσης να διατάξουν την κοινοποίηση αποδεικτικών στοιχείων από τρίτους, μεταξύ άλλων από δημόσιες αρχές. [...]

6. Οι αιτιολογικές σκέψεις 45 και 46 της οδηγίας 2014/104 περιέχουν τις ακόλουθες διευκρινίσεις σχετικά με το ζήτημα του προσδιορισμού του ύψους των επιμέρους ζημιών από παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων:

«(45) Ο ζημιωθείς που έχει αποδείξει ότι υπέστη ζημία λόγω παράβασης του δικαίου ανταγωνισμού εξακολουθεί να πρέπει να αποδείξει την έκταση της ζημίας προκειμένου να λάβει αποζημίωση. Η ποσοτικοποίηση της ζημίας λόγω παράβασης σε υποθέσεις δικαίου του ανταγωνισμού απαιτεί γενικά την εξέταση πληθώρας πραγματικών περιστατικών και μπορεί να απαιτεί την εφαρμογή περίπλοκων οικονομικών μοντέλων. Αυτό είναι συχνά εξαιρετικά δαπανηρό και προκαλεί προβλήματα στους ενάγοντες όσον αφορά την απόκτηση των απαιτούμενων στοιχείων προς τεκμηρίωση των ισχυρισμών τους. Η ποσοτικοποίηση της ζημίας λόγω παράβασης σε υποθέσεις δικαίου του ανταγωνισμού μπορεί έτσι να αποτελέσει αφ' εαυτής σημαντικό κώλυμα, εμποδίζοντας την άσκηση αποτελεσματικών αγωγών αποζημίωσης.

(46) Ελλείψει ενωσιακών κανόνων για την ποσοτικοποίηση της ζημίας που προκλήθηκε από παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού, εναπόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους η θέσπιση δικών της κανόνων για την ποσοτικοποίηση ζημιών, και στα κράτη μέλη και στα εθνικά δικαστήρια ο προσδιορισμός των απαιτήσεων που θα πρέπει να πληροί ο αιτών όταν αποδεικνύει το μέγεθος της ζημίας που υπέστη, των μεθόδων που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ποσοτικοποίηση του μεγέθους και των συνεπειών τού να μην είναι σε θέση να τηρήσει πλήρως τις εν λόγω απαιτήσεις. Ωστόσο, οι απαιτήσεις του εσωτερικού δικαίου όσον αφορά την ποσοτικοποίηση της ζημίας στις υποθέσεις δικαίου του ανταγωνισμού δεν θα πρέπει να είναι λιγότερο ευνοϊκές από εκείνες που αφορούν παρεμφερή μέσα ένδικης προστασίας του εσωτερικού δικαίου (αρχή της ισοδυναμίας), ούτε να καθιστούν αδύνατη στην πράξη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση του ενωσιακού δικαιώματος αποζημίωσης (αρχή της αποτελεσματικότητας). Θα πρέπει, ως εκ τούτου, να λαμβάνονται υπόψη οι πιθανές ασυμμετρίες πληροφόρησης μεταξύ των διαδίκων και το γεγονός ότι η ποσοτικοποίηση της ζημίας σημαίνει ότι αξιολογείται ο τρόπος με τον οποίο η εν λόγω αγορά θα είχε εξελιχθεί αν δεν υπήρχε η παράβαση. Η εν λόγω αξιολόγηση προϋποθέτει σύγκριση με μια κατάσταση η οποία είναι εξ ορισμού υποθετική και άρα δεν μπορεί να διενεργηθεί με απόλυτη ακρίβεια. Είναι, επομένως, σκόπιμο να ανατεθεί στα εθνικά δικαστήρια η αρμοδιότητα να εκτιμούν το ποσό της ζημίας που προκλήθηκε από την παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού. [...]

7. Το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104 ρυθμίζει τη δυνατότητα των δικαστηρίων να διατάσσουν την κοινοποίηση αποδεικτικών στοιχείων ως εξής:

«1. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι σε διαδικασίες αγωγής αποζημίωσης εντός της Ένωσης, κατόπιν αιτήματος του ενάγοντος ο οποίος έχει υποβάλει τεκμηριωμένη αιτιολόγηση που περιέχει ευλόγως διαθέσιμα στοιχεία για πραγματικά περιστατικά και επαρκή αποδεικτικά στοιχεία ώστε να θεμελιωθεί παραδεκτή αξίωση αποζημίωσης, τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να διατάξουν τον εναγόμενο ή τρίτο να κοινοποιήσει τα σχετικά αποδεικτικά στοιχεία τα οποία έχει υπό τον έλεγχό του, υπό τους όρους του παρόντος κεφαλαίου. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι τα εθνικά δικαστήρια είναι, κατόπιν αιτήματος του εναγομένου, σε θέση να διατάξουν τον εναγόντα ή τρίτο να κοινοποιήσει τα σχετικά αποδεικτικά στοιχεία. [...]»

8. Το άρθρο 17 της οδηγίας 2014/104, το οποίο επιγράφεται «Ποσοτικοποίηση της ζημίας», ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«1. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι το βάρος απόδειξης και το αποδεικτικό πρότυπο που απαιτούνται για την ποσοτικοποίηση της ζημίας δεν καθιστούν την άσκηση του δικαιώματος αποζημίωσης πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι τα εθνικά δικαστήρια έχουν την εξουσία σύμφωνα με τις εθνικές τους διαδικασίες να εκτιμούν το ύψος της ζημίας εφόσον διαπιστωθεί ότι ο ενάγων υπέστη ζημία αλλά είναι πρακτικά αδύνατο ή υπερβολικά δυσχερές να ποσοτικοποιηθεί επακριβώς η προκληθείσα ζημία βάσει των διαθέσιμων αποδεικτικών στοιχείων.»

9. Το άρθρο 22 της οδηγίας 2014/104 ρυθμίζει το ζήτημα της εφαρμογής *ratione temporis* της οδηγίας ως εξής:

«1. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι τα εθνικά μέτρα που θεσπίζουν σύμφωνα με το άρθρο 21 προκειμένου να συμμορφωθούν με τις ουσιαστικές διατάξεις της παρούσας οδηγίας δεν εφαρμόζονται αναδρομικά.

2. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι τα εθνικά μέτρα που θεσπίζονται σύμφωνα με το άρθρο 21, εκτός από αυτά που αναφέρονται στην παράγραφο 1 δεν ισχύουν για αγωγές αποζημίωσης που ασκούνται ενώπιον εθνικού δικαστηρίου πριν από τις 26 Δεκεμβρίου 2014.»

B. Το ισπανικό δίκαιο

10. Το άρθρο 394, παράγραφοι 1 και 2, του Ley 1/2000 de Enjuiciamiento Civil (νόμου 1/2000 περί του κώδικα πολιτικής δικονομίας, στο εξής: LEC) της 7ης Ιανουαρίου 2000 (BOE αριθ. 7, της 8ης Ιανουαρίου 2000, σ. 575), όπως ίσχυε κατά τον κρίσιμο για την παρούσα διαδικασία χρόνο, ορίζει τα εξής:

«(1) Στις διαγνωστικές δίκες, τα έξοδα πρώτου βαθμού δικαιοδοσίας βαρύνουν τον διάδικο ο οποίος ηττήθηκε πλήρως, εκτός εάν το δικαστήριο διαπιστώνει αιτιολογημένα ότι η υπόθεση δημιουργούσε σοβαρές αμφιβολίες πραγματικού ή νομικού χαρακτήρα. [...]»

(2) Σε περίπτωση μερικής νίκης και μερικής ήττας των διαδίκων, κάθε διάδικος φέρει τα δικαστικά έξοδά του και το ήμισυ των κοινών εξόδων, εκτός αν από τις περιστάσεις δικαιολογείται να καταδικαστεί στα έξοδα ένας εκ των διαδίκων για τον λόγο ότι αντιδίκησε κατά τρόπο καταχρηστικό.»

11. Στις 27 Μαΐου 2017, ήτοι πέντε μήνες μετά τη λήξη της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 2014/104 στο ισπανικό δίκαιο στις 27 Δεκεμβρίου 2016, τέθηκε σε ισχύ, για τον σκοπό αυτόν, το Real Decreto-ley 9/2017, por el que se transponen directivas de la Unión Europea en los ámbitos financiero, mercantil y sanitario, y sobre el desplazamiento de trabajadores (βασιλικό νομοθετικό διάταγμα 9/2017 για τη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο οδηγιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον χρηματοπιστωτικό, τον εμπορικό και τον υγειονομικό τομέα και για την απόσπαση εργαζομένων) της 26ης Μαΐου 2017 (BOE αριθ. 126, της 27ης Μαΐου 2017, σ. 42820).

12. Για τους σκοπούς της μεταφοράς της οδηγίας 2014/104, θεσπίστηκε, μεταξύ άλλων, το άρθρο 283bis του LEC, το οποίο αντιστοιχεί στο άρθρο 5 της εν λόγω οδηγίας.

III. Η διαφορά της κύριας δίκης

13. Στις 11 Οκτωβρίου 2019 ο M. Ignacio και η ισπανική εταιρία Tráfico Manuel Ferrer, S.L. (στο εξής: ενάγοντες) άσκησαν, δυνάμει του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και του άρθρου 1902 του Código Civil (ισπανικού αστικού κώδικα), αγωγή αποζημίωσης αστικής φύσεως κατά της Daimler AG (στο εξής: Daimler ή εναγομένη).

14. Η αγωγή αυτή ασκήθηκε σε συνέχεια της διαπιστωθείσας με την απόφαση της Επιτροπής της 19ης Ιουλίου 2016⁴ παραβίασης του δικαιού του ανταγωνισμού την οποία διέπραξε η εναγομένη υπό τη μορφή εναρμονισμένης πρακτικής, από κοινού με άλλες ευρωπαϊκές επιχειρήσεις κατασκευής φορτηγών, κατά τα έτη 1997 έως 2011 (λεγόμενη «σύμπραξη κατασκευαστών φορτηγών»). Επρόκειτο για συμφωνίες με σκοπό τον καθορισμό και την αύξηση της μικτής τιμής συγκεκριμένων τύπων φορτηγών και τη μετακύλιση των εξόδων εισαγωγής νέας τεχνολογίας ελέγχου εκπομπής ρύπων.

15. Προς στήριξη της αγωγής τους, οι ενάγοντες ισχυρίζονται ότι, ενόσω υφίστατο η σύμπραξη των κατασκευαστών φορτηγών, αγόρασαν φορτηγά μάρκας Mercedes, Renault και Iveco, τα οποία αφορούσε η κολασθείσα από την Επιτροπή συμπεριφορά των κατασκευαστών φορτηγών. Η μάρκα φορτηγών Mercedes κατασκευάζεται από την εναγομένη της κύριας δίκης.

16. Κατά τους ενάγοντες, οι αντίθετες προς τον ανταγωνισμό συμφωνίες ως προς τις τιμές τους προξένησαν ζημία υπό μορφή πρόσθετης οικονομικής επιβάρυνσης κατά την αγορά των φορτηγών. Η επιβάρυνση αυτή αποδεικνύεται από έκθεση πραγματογνωμοσύνης την οποία προσκόμισαν και στην οποία αποτιμάται η προκληθείσα ζημία. Η εναγομένη αμφισβήτησε την έκθεση αυτή με δική της έκθεση πραγματογνωμοσύνης, από την οποία προκύπτει ότι οι βάσεις, οι παραδοχές και η μεθοδολογία της έκθεσης των εναγόντων είναι εσφαλμένες. Στη συνέχεια, η εναγομένη παρέσχε στους ενάγοντες πρόσβαση σε όλα τα στοιχεία που ελήφθησαν υπόψη στην έκθεσή της. Κατόπιν τούτου, οι ενάγοντες προσκόμισαν μια ακόμη «τεχνική έκθεση» σχετικά με τα συναχθέντα συμπεράσματα από την εξέταση των στοιχείων της εναγομένης, πλην όμως δεν αναδιαμόρφωσαν τη δική τους έκθεση πραγματογνωμοσύνης.

17. Επιπλέον, το δικαστήριο απέρριψε αίτημα της εναγομένης να προσεπικληθούν η Renault Trucks SAS και η Iveco SPA (κατασκευαστές των λοιπών φορτηγών που αγόρασαν οι ενάγοντες), με το σκεπτικό ότι δεν συνέτρεχαν οι προϋποθέσεις του νόμου για την προσεπίκληση, και η διαδικασία συνεχίστηκε κατά της Daimler, ως μόνης εναγομένης.

⁴ Απόφαση C(2016) 4673 τελικό της Επιτροπής, της 19ης Ιουλίου 2016, σχετικά με διαδικασία βάσει του άρθρου 101 [ΣΛΕΕ] και του άρθρου 53 της συμφωνίας ΕΟΧ (Υπόθεση AT.39824 – Φορτηγά). Η περίληψη της απόφασης αυτής δημοσιεύθηκε στις 6 Απριλίου 2017 (ΕΕ 2017, C 108, σ. 6).

IV. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

18. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Juzgado de lo Mercantil de Valencia nº 3 (δικαστήριο εμπορικών διαφορών υπ' αριθ. 3 της Βαλένθια, Ισπανία) ανέστειλε την ενώπιόν του διαδικασία και υπέβαλε στο Δικαστήριο, με απόφαση της 10ης Μαΐου 2021, η οποία πρωτοκολλήθηκε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις 19 Μαΐου 2021, τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

- 1) Συνάδει με το δικαίωμα πλήρους αποζημιώσεως του ζημιωθέντος από συμπεριφορά αντίθετη προς τον ανταγωνισμό κατά το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με τη νομολογία που το ερμηνεύει, το καθεστώς του άρθρου 394, παράγραφος 2, του Ley de Enjuiciamiento Civil (κώδικα πολιτικής δικονομίας), το οποίο προβλέπει ότι ο ζημιωθείς φέρει μέρος των δικαστικών εξόδων αναλόγως του ποσού που κατέβαλε αχρεωστήτως ως υπερβάλλον τίμημα και που του επιστρέφεται μετά τη μερική ευδοκίμηση της αγωγής του αποζημιώσεως, ουσιαστική προϋπόθεση της οποίας αποτελεί η ύπαρξη παραβάσεως του δικαίου ανταγωνισμού και η αιτιώδης σύνδεσή της με την πρόκληση ζημίας, η οποία πράγματι διαπιστώνεται, αποτιμάται και αποκαθίσταται στο πλαίσιο της δίκης;
- 2) Επιτρέπεται, στο πλαίσιο της εξουσίας του εθνικού δικαστηρίου να εκτιμά το ποσό της ζημίας, η επικουρική και αυτοτελής αποτίμηση της ζημίας αυτής, λόγω ασύμμετρης πληροφόρησης ή ανυπερβλήτων δυσχερειών αποτίμησης, οι οποίες δεν πρέπει να παρεμποδίζουν το δικαίωμα πλήρους αποζημιώσεως του ζημιωθέντος από πρακτική αντίθετη προς τον ανταγωνισμό κατά το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία ο ζημιωθείς από παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού, η οποία συνίσταται σε σύμπραξη επιφέρουσα αύξηση τιμής, είχε κατά τη διάρκεια της δίκης πρόσβαση στα στοιχεία στα οποία ο εναγόμενος στηρίζει τη δική του έκθεση πραγματογνωμοσύνης προκειμένου να αντικρούσει την ύπαρξη ζημίας για την οποία γεννάται υποχρέωση αποζημιώσεως;
- 3) Επιτρέπεται, στο πλαίσιο της εξουσίας του εθνικού δικαστηρίου να εκτιμά το ποσό της ζημίας, η επικουρική και αυτοτελής αποτίμηση της ζημίας αυτής, λόγω ασύμμετρης πληροφόρησης ή ανυπερβλήτων δυσχερειών αποτίμησης, οι οποίες δεν πρέπει να παρεμποδίζουν το δικαίωμα πλήρους αποζημιώσεως του ζημιωθέντος από πρακτική αντίθετη προς τον ανταγωνισμό κατά το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία ο ζημιωθείς από παράβαση του δικαίου ανταγωνισμού, η οποία συνίσταται σε σύμπραξη επιφέρουσα αύξηση τιμής, ασκεί την αξίωσή του αποζημιώσεως κατά ενός εκ των αποδεκτών της διοικητικής αποφάσεως, ο οποίος είναι μεν αλληλεγγύως υπεύθυνος για τη ζημία αυτή, πλην όμως δεν διέθεσε στην αγορά το προϊόν που απέκτησε ή την υπηρεσία που έλαβε ο ζημιωθείς;

19. Κατά τη διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου, οι ενάγοντες, η Daimler, η Ισπανία και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατέθεσαν γραπτές παρατηρήσεις.

V. Εκτίμηση

20. Πριν από την επί της ουσίας εκτίμηση της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως (B), πρέπει να εξετασθούν οι αντιρρήσεις τις οποίες προέβαλε η Ισπανία επί του παραδεκτού της εν λόγω αιτήσεως (A).

A. Επί του παραδεκτού της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως

21. Η Ισπανία αμφισβητεί τόσο την αρμοδιότητα του Δικαστηρίου να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα (1) όσο και το παραδεκτό των ερωτημάτων αυτών (2).

1. Επί της αρμοδιότητας του Δικαστηρίου

22. Αφενός, η Ισπανία υποστηρίζει ότι το Δικαστήριο είναι αναρμόδιο να απαντήσει στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, καθώς το ερώτημα αυτό δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Το άρθρο 394, παράγραφος 2, του LEC ρυθμίζει κατά γενικό τρόπο τον επιμερισμό των δικαστικών εξόδων στις ένδικες διαφορές και δεν μεταφέρει διατάξεις του δικαίου της Ένωσης στο εσωτερικό δίκαιο. Το ότι η διαφορά της υπό κρίση υπόθεσης αφορά το δίκαιο της Ένωσης δεν ασκεί επιρροή συναφώς, καθώς το άρθρο 101 ΣΛΕΕ δεν μπορεί να επάγεται αποτελέσματα έναντι του εθνικού καθεστώτος ρύθμισης των δικαστικών εξόδων.

23. Η ανωτέρω ένσταση δεν έχει προοπτικές ευδοκίμησης.

24. Συγκεκριμένα, είναι μεν αληθές ότι, ελλείψει εναρμονίσεως των πολιτικών δικονομιών στο πλαίσιο του δικαίου της Ένωσης, η ρύθμιση της ικανοποίησης των αξιώσεων του αστικού δικαίου εμπίπτει, βάσει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας, στις εσωτερικές έννομες τάξεις των κρατών μελών⁵. Επιπλέον, ούτε η οδηγία 2014/104 περιέχει συγκεκριμένους κανόνες σχετικά με την καταδίκη στα δικαστικά έξοδα.

25. Ωστόσο, οι δικονομικοί κανόνες που αποσκοπούν στη διασφάλιση της προστασίας των δικαιωμάτων που οι πολίτες αντλούν από το δίκαιο της Ένωσης, έστω και αν, βάσει της αρχής της δικονομικής αυτονομίας, η ρύθμισή τους εναπόκειται στην εσωτερική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους, εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης, στο μέτρο που πρέπει να συνάδουν με τις αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας⁶. Επομένως, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να παράσχει στο αιτούν δικαστήριο υποδείξεις βάσει των οποίων το τελευταίο θα μπορεί να κρίνει αν οι επίμαχοι εθνικοί κανόνες συνάδουν προς τις αρχές αυτές⁷.

26. Δεδομένου ότι η υπόθεση της κύριας δίκης αφορά αξιώσεις αποζημίωσης οι οποίες ερείδονται στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ, η αγωγή της κύριας δίκης αποβλέπει στην ικανοποίηση αξιώσεων του δικαίου της Ένωσης και οι ισχύοντες στο εθνικό δίκαιο κανόνες σχετικά με την ικανοποίηση των αξιώσεων αυτών πρέπει να εκτιμηθούν με βάση τις ισχύουσες στο δίκαιο της Ένωσης αρχές της ισοδυναμίας και της αποτελεσματικότητας. Επομένως, η επίμαχη στην κύρια δίκη νομική κατάσταση εμπίπτει στο δίκαιο της Ένωσης⁸.

⁵ Βλ. προτάσεις μου στην υπόθεση Profi Credit Polska (C-176/17, EU:C:2018:293, σημείο 54 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

⁶ Πρβλ. αποφάσεις της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, Courage και Crehan (C-453/99, EU:C:2001:465, σκέψεις 25 έως 29), της 26ης Οκτωβρίου 2006, Mostaza Claro (C-168/05, EU:C:2006:675, σκέψη 24), της 28ης Μαρτίου 2019, Cogeco Communications (C-637/17, EU:C:2019:263, σκέψη 42), και της 16ης Ιουλίου 2020, Caixabank και Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (C-224/19 και C-259/19, EU:C:2020:578, σκέψεις 83 και 85).

⁷ Πρβλ. απόφαση της 11ης Σεπτεμβρίου 2018, IR (C-68/17, EU:C:2018:696, σκέψη 56).

⁸ Ως εκ τούτου, είναι σαφές ότι η υπόθεση της κύριας δίκης δεν είναι αντίστοιχη προς τις υποθέσεις επί των οποίων εκδόθηκαν οι προβαλλόμενες από την Ισπανία αποφάσεις της 27ης Μαρτίου 2014, Torralbo Marcos (C-265/13, EU:C:2014:187, σκέψεις 30 έως 33), και της 8ης Δεκεμβρίου 2016, Eurosaneamientos κ.λπ. (C-532/15 και C-538/15, EU:C:2016:932, σκέψεις 52 έως 56). Στις εν λόγω υποθέσεις, οι εθνικοί δικονομικοί κανόνες δεν αποσκοπούσαν στην ικανοποίηση αξιώσεων του δικαίου της Ένωσης και το αντικείμενο της κύριας δίκης δεν αφορούσε την ερμηνεία ή την εφαρμογή κανόνα του δικαίου της Ένωσης και, ως εκ τούτου, οι εν λόγω διαδικασίες δεν ενέπιπταν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Τα αιτούντα δικαστήρια δεν εξέτασαν αν οι επίμαχοι κανόνες καθιστούσαν υπερβολικά δυσχερή την ικανοποίηση αξιώσεων του δικαίου της Ένωσης, αλλά μόνον αν μπορούσε να θεωρηθεί ότι οι κανόνες αυτοί συνάδουν, εν γένει, με τον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τούτο δεν αρκεί για να εμπίπτει μια περίπτωση στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης.

27. Αφετέρου, η Ισπανία θεωρεί ότι το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να απαντήσει ούτε στο δεύτερο και στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα, δεδομένου ότι εναπόκειται αποκλειστικά και μόνο στο αιτούν δικαστήριο να ερμηνεύσει τους εθνικούς κανόνες περί αποδείξεως και να εκτιμήσει αν υπάρχει εν προκειμένω ασυμμετρία πληροφόρησης μεταξύ των μερών και αν έχουν αρκούντως εξαντληθεί οι δυνατότητες διεξαγωγής απόδειξης.

28. Ούτε η ένσταση αυτή μπορεί να γίνει δεκτή. Συγκεκριμένα, το δεύτερο και το τρίτο προδικαστικό ερώτημα αφορούν, ομοίως, τις απαιτήσεις που θέτει το δίκαιο της Ένωσης ως προς την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος αποζημίωσης που απορρέει από το άρθρο 101 ΣΛΕΕ. Επιπλέον, το δεύτερο και το τρίτο προδικαστικό ερώτημα αφορούν την ερμηνεία του άρθρου 17, παράγραφος 1, της οδηγίας, το οποίο, αντιθέτως προς την εκτίμηση της Ισπανίας, έχει εφαρμογή εν προκειμένω, όπως θα αναλυθεί στο επόμενο τμήμα.

2. Επί του παραδεκτού των προδικαστικών ερωτημάτων

α) Επί της δυνατότητας εφαρμογής της οδηγίας 2014/104 στην υπόθεση της κύριας δίκης

29. Η Ισπανία υποστηρίζει ότι το δεύτερο και το τρίτο προδικαστικό ερώτημα είναι απαράδεκτα, επειδή αφορούν την εξουσία εκτίμησης της ζημίας βάσει του άρθρου 17 της οδηγίας 2014/104. Ωστόσο, η διάταξη αυτή δεν έχει εφαρμογή στο πλαίσιο της διαφοράς της κύριας δίκης.

30. Μολονότι το αιτούν δικαστήριο δεν μνημονεύει το άρθρο 17 της οδηγίας 2014/104 στο κείμενο των προδικαστικών ερωτημάτων του, το μνημονεύει ωστόσο στο σκεπτικό της διατάξεως περί παραπομπής. Επιπλέον, το Δικαστήριο οφείλει ούτως ή άλλως να συμπεριλάβει τις κρίσιμες διατάξεις του δικαίου της Ένωσης, προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στο αιτούν δικαστήριο⁹.

31. Το αν το άρθρο 17 της οδηγίας 2014/104 έχει εφαρμογή *ratione temporis* προκύπτει από το άρθρο 22 της ίδιας οδηγίας. Κατά το άρθρο 22, παράγραφος 1, τα εθνικά μέτρα που θεσπίζονται για τη μεταφορά των διατάξεων ουσιαστικού δικαίου της εν λόγω οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο δεν μπορούν να εφαρμοσθούν αναδρομικά. Αντιθέτως, κατά την παράγραφο 2, οι διατάξεις μεταφοράς της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο που δεν εμπίπτουν στην παράγραφο 1 μπορούν να εφαρμόζονται στο πλαίσιο της εκδίκασης αγωγών που έχουν ασκηθεί μετά την ημερομηνία ενάρξεως ισχύος της οδηγίας στις 26 Δεκεμβρίου 2014.

32. Όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας M. Szpunar στις προτάσεις του στην υπόθεση PACCAR κ.λπ., από την όλη οικονομία του άρθρου 22 της οδηγίας 2014/104 προκύπτει ότι «η μνεία σε “εθνικά μέτρα [...] εκτός από αυτά που θεσπίζονται [με ουσιαστικές διατάξεις]”, κατά την έννοια του άρθρου 22, παράγραφος 2, της εν λόγω οδηγίας, αφορά δικονομική διάταξη»¹⁰.

33. Στην απόφαση Volvo και DAF Trucks, το Δικαστήριο επισήμανε ότι –σε αντίθεση προς την άποψη της Ισπανίας στην υπό κρίση υπόθεση, την οποία, ωστόσο, η Ισπανία εξέφρασε πριν από την έκδοση της εν λόγω αποφάσεως– το ζήτημα ποιες είναι οι ουσιαστικές και ποιες είναι οι μη

⁹ Βλ. απόφαση της 22ας Ιουνίου 2022, Volvo και DAF Trucks (C-267/20, EU:C:2022:494, σκέψη 28 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

¹⁰ Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Szpunar στην υπόθεση PACCAR κ.λπ. (C-163/21, EU:C:2022:286, σημείο 55). Βλ., επίσης, προτάσεις του ίδιου στην υπόθεση RegioJet (C-57/21, EU:C:2022:363, σημεία 27 έως 29).

ουσιαστικές διατάξεις της οδηγίας αυτής πρέπει να εκτιμηθεί με γνώμονα το δίκαιο της Ένωσης και όχι με γνώμονα το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο. Τούτο δε διότι το άρθρο 22 της οδηγίας δεν παραπέμπει στο εθνικό δίκαιο¹¹.

34. Επιπλέον, στην ανωτέρω απόφαση, το Δικαστήριο έκρινε, αφενός, ότι το άρθρο 17, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104, το οποίο αφορά τη δυνατότητα εκτίμησης του ποσού της ζημίας και το οποίο είναι κρίσιμο στην υπό κρίση υπόθεση, έχει δικονομικό χαρακτήρα¹². Αφετέρου, το Δικαστήριο έκρινε ότι η διάταξη αυτή έχει εφαρμογή *ratione temporis* στο πλαίσιο αγωγής που ασκήθηκε μετά τις 26 Δεκεμβρίου 2014 και μετά την ημερομηνία μεταφοράς της οδηγίας 2014/104 στο εθνικό δίκαιο. Η ημερομηνία αυτή είναι κρίσιμη, επειδή, ελλείψει εθνικών διατάξεων μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο, η εφαρμογή των διατάξεων της οδηγίας έναντι των ιδιωτών θα ήταν προβληματική, τουλάχιστον πριν από τη λήξη της προθεσμίας για τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο¹³.

35. Συνεπώς, βάσει του άρθρου 22, παράγραφος 2, της οδηγίας, οι εθνικές διατάξεις μεταφοράς του άρθρου 17, παράγραφος 1, στο ισπανικό δίκαιο έχουν εφαρμογή στην υπόθεση της κύριας δίκης. Τούτο δε διότι, στην παρούσα διαδικασία, η αγωγή ασκήθηκε στις 11 Οκτωβρίου 2019, ήτοι μετά τις 26 Δεκεμβρίου 2014 και μετά την ημερομηνία μεταφοράς της οδηγίας στο ισπανικό δίκαιο, στις 27 Μαΐου 2017 (βλ. σημεία 11 και 13 των παρουσών προτάσεων).

36. Η δυνατότητα εφαρμογής *ratione temporis* των λοιπών διατάξεων της οδηγίας που θα μπορούσαν να είναι κρίσιμες εν προκειμένω θα εξετασθεί, όπου είναι σκόπιμο, στο πλαίσιο της επί της ουσίας εκτίμησης των προδικαστικών ερωτημάτων.

37. Συναφώς, πρέπει να σημειωθεί εκ προοιμίου ότι, στο μέτρο που οι διατάξεις της οδηγίας κωδικοποιούν, κατά τρόπο αμιγώς διαπιστωτικό, αρχές που είχαν προηγουμένως γίνει δεκτές στη νομολογία¹⁴, οι αρχές αυτές εξακολουθούν να έχουν εφαρμογή, χωρίς να ασκεί επιρροή το αν οι σχετικές διατάξεις της οδηγίας πρέπει να χαρακτηρισθούν ως ουσιαστικού δικαίου κατά την έννοια του άρθρου 22, παράγραφος 1.

38. Εξάλλου, ανεξαρτήτως της δυνατότητας εφαρμογής της οδηγίας, τα προδικαστικά ερωτήματα είναι, σε κάθε περίπτωση, παραδεκτά. Συγκεκριμένα, ακόμη και αν θεωρηθεί ότι ορισμένες διατάξεις της οδηγίας δεν έχουν εφαρμογή *ratione temporis*, στα ερωτήματα αυτά πρέπει να δοθεί απάντηση υπό το πρίσμα του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με την αρχή της αποτελεσματικότητας.

β) Επί της σχετικής με την αγωγή της κύριας δίκης παραγραφής

39. Αντιθέτως προς όσα υποστηρίζει η Ισπανία, η λυσιτέλεια των προδικαστικών ερωτημάτων για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ούτε με το επιχείρημα ότι το δικαίωμα άσκησης της αγωγής της κύριας δίκης έχει παραγραφεί.

¹¹ Απόφαση της 22ας Ιουνίου 2022 (C-267/20, EU:C:2022:494, σκέψεις 39 έως 41)· βλ., επίσης, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Szpunar στην υπόθεση PACCAR κ.λπ. (C-163/21, EU:C:2022:286, σημείο 56).

¹² Απόφαση της 22ας Ιουνίου 2022, Volvo και DAF Trucks (C-267/20, EU:C:2022:494, σκέψεις 80 έως 85). Αντιθέτως, στις σκέψεις 90 επ. της εν λόγω αποφάσεως, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 17, παράγραφος 2, της οδηγίας αποτελεί κανόνα ουσιαστικού δικαίου κατά την έννοια του άρθρου 22, παράγραφος 1· ωστόσο, η διάταξη αυτή δεν αποτελεί αντικείμενο της υπό κρίση υποθέσεως.

¹³ Απόφαση της 22ας Ιουνίου 2022, Volvo και DAF Trucks (C-267/20, EU:C:2022:494, σκέψεις 76, 77 και 86 έως 89).

¹⁴ Βλ., συναφώς, αιτιολογική σκέψη 12 της οδηγίας 2014/104.

40. Στην απόφαση *Volvo και DAF Trucks*, το Δικαστήριο χαρακτήρισε το άρθρο 10 της οδηγίας 2014/104, το οποίο διέπει την παραγραφή των δικαιωμάτων άσκησης αγωγής αποζημίωσης στον τομέα του δικαίου του ανταγωνισμού και προβλέπει συναφώς ελάχιστη διάρκεια παραγραφής πέντε ετών, ως διάταξη του ουσιαστικού δικαίου¹⁵. Επίσης, το Δικαστήριο επισήμανε ότι ο χρόνος παραγραφής αρχίζει, κατά κανόνα, από την ημερομηνία δημοσίευσης της περίληψης της απόφασης της Επιτροπής, με την οποία διαπιστώνεται η παράβαση, στην Επίσημη Εφημερίδα¹⁶.

41. Επιπλέον, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι η πενταετής παραγραφή, την οποία προβλέπει το άρθρο 10 της οδηγίας 2014/104, μπορεί να έχει εφαρμογή στο πλαίσιο αγωγής αποζημίωσης η οποία, μολονότι αφορά παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού η οποία έπαυσε πριν από την έναρξη ισχύος της εν λόγω οδηγίας, ωστόσο ασκήθηκε μετά την έναρξη ισχύος των διατάξεων περί μεταφοράς της στο εσωτερικό δίκαιο. Τούτο ισχύει σε κάθε περίπτωση όταν ο χρόνος παραγραφής που ίσχυε για την αγωγή αυτή δυνάμει των παλαιών κανόνων δεν είχε λήξει πριν από την ημερομηνία λήξης της προθεσμίας για τη μεταφορά της οδηγίας στο εσωτερικό δίκαιο και μάλιστα εξακολούθησε να τρέχει μετά τη θέση σε ισχύ των εθνικών διατάξεων για τη μεταφορά της¹⁷.

42. Κατά την Ισπανία, ο χρόνος παραγραφής στο εθνικό δίκαιο, πριν από τη μεταφορά της οδηγίας 2014/104, ήταν ένα έτος. Στην προκειμένη περίπτωση, η περίληψη της απόφασης της Επιτροπής με την οποία διαπιστώθηκε η παράβαση δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα στις 6 Απριλίου 2017¹⁸. Υπό την επιφύλαξη της επαλήθευσης από το αιτούν δικαστήριο, μπορεί να θεωρηθεί ότι οι ενάγοντες έλαβαν, κατά την εν λόγω ημερομηνία, τις αναγκαίες για την άσκηση της αγωγής τους πληροφορίες και ότι η ενιαύσια παραγραφή άρχισε από την ημερομηνία αυτή. Συνεπώς, η εν λόγω παραγραφή δεν είχε λήξει πριν από την ημερομηνία λήξης της προθεσμίας μεταφοράς της οδηγίας 2014/104 στο εσωτερικό δίκαιο, στις 27 Δεκεμβρίου 2016, ούτε πριν από την ημερομηνία έναρξης ισχύος των ισπανικών κανόνων μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο, στις 27 Μαΐου 2017 (σημείο 11 των παρουσών προτάσεων). Επομένως, με την επιφύλαξη της επαλήθευσης από το αιτούν δικαστήριο, το άρθρο 10 της οδηγίας και η πενταετής παραγραφή που θεσπίστηκε στην Ισπανία στο πλαίσιο της μεταφοράς της εν λόγω διατάξεως στο εσωτερικό δίκαιο έχουν εφαρμογή επί της αγωγής της κύριας δίκης.

43. Δεδομένου ότι η αγωγή της κύριας δίκης ασκήθηκε στις 11 Οκτωβρίου 2019 και, ως εκ τούτου, λιγότερο από πέντε έτη μετά την έναρξη της παραγραφής, το δικαίωμα άσκησης της εν λόγω αγωγής δεν έχει επομένως παραγραφεί και τα προδικαστικά ερωτήματα είναι λυσιτελή.

3. Συμπέρασμα επί του παραδεκτού της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως

44. Από το σύνολο των ανωτέρω εκτιμήσεων συνάγεται ότι η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως είναι παραδεκτή.

¹⁵ Περί του νομικού χαρακτηρισμού των κανόνων περί παραγραφής ως κανόνων του ουσιαστικού ή του δικονομικού δικαίου βλ. όμως και τις προτάσεις μου επί της υποθέσεως *Taricco* κ.λπ. (C-105/14, EU:C:2015:293, σημεία 114 και 115).

¹⁶ Απόφαση της 22ας Ιουνίου 2022, *Volvo και DAF Trucks* (C-267/20, EU:C:2022:494, σκέψεις 46, 47, 71 και 72).

¹⁷ Απόφαση της 22ας Ιουνίου 2022, *Volvo και DAF Trucks* (C-267/20, EU:C:2022:494, σκέψεις 33, 34, 42, 48, 49 και 73 έως 79)· πρβλ. επίσης τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Pitruzzella στην υπόθεση ΖΑ κ.λπ. (C-25/21, EU:C:2022:659, σημεία 52 και 53).

¹⁸ Βλ. υποσημείωση 4 των παρουσών προτάσεων.

B. Εκτίμηση των προδικαστικών ερωτημάτων επί της ουσίας

45. Τα τρία προδικαστικά ερωτήματα του δικαστηρίου εμπορικών διαφορών υπ' αριθ. 3 της Βαλένθια αφορούν, κατ' ουσίαν, δύο θεματικές ενότητες. Αφενός, πρόκειται για το ζήτημα αν το ισπανικό γενικό σύστημα περί δικαστικών εξόδων, το οποίο προβλέπει επιμερισμό των δικαστικών εξόδων εξ ημισείας ακόμη και σε περίπτωση μερικής νίκης του ενάγοντος, δυσχεραίνει υπέρμετρα την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων (1). Αφετέρου, πρόκειται για το ζήτημα των προϋποθέσεων υπό τις οποίες ένα εθνικό δικαστήριο μπορεί να κάνει χρήση της δυνατότητας εκτίμησης του ύψους της προβαλλόμενης ζημίας από παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων (2).

1. Επί του επιμερισμού των δικαστικών εξόδων βάσει του άρθρου 394, παράγραφος 2, του LEC (πρώτο προδικαστικό ερώτημα)

46. Το σύστημα περί δικαστικών εξόδων που προβλέπεται στο άρθρο 394, παράγραφος 2, του LEC δύναται να αποτρέψει τον ενάγοντα από την προβολή και την αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων του, δεδομένου ότι ενέχει τον κίνδυνο καταδίκης του ενάγοντος στο σύνολο των δικαστικών εξόδων του, καθώς και στο ήμισυ των κοινών εξόδων, ακόμη και σε περίπτωση μερικής νίκης του (α). Ωστόσο, τίθεται το ζήτημα κατά πόσον το καθεστώς αυτό, σε συνδυασμό με το άρθρο 394, παράγραφος 1, του LEC, μπορεί να ερμηνευθεί κατά τρόπο σύμφωνο προς το δίκαιο της Ένωσης, ούτως ώστε να μη δυσχεραίνει υπέρμετρα την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων (β).

α) Δυσχεραίνει υπέρμετρα το σύστημα περί δικαστικών εξόδων που προβλέπεται στο άρθρο 394, παράγραφος 2, του LEC την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων;

47. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί αν η ρύθμιση περί επιμερισμού των δικαστικών εξόδων του άρθρου 394, παράγραφος 2, του LEC συνάδει με το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με την αρχή της αποτελεσματικότητας και με το δικαίωμα πλήρους αποκατάστασης της ζημίας που προκαλείται από παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού.

48. Κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου επί του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με την αρχή της αποτελεσματικότητας, η οποία κωδικοποιήθηκε με διαπιστωτικό τρόπο στο άρθρο 4 της οδηγίας 2014/104, οι δικονομικοί κανόνες των κρατών μελών σχετικά με την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος αποζημίωσης για παραβιάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού δεν πρέπει να καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την άσκηση του εν λόγω δικαιώματος¹⁹.

49. Βάσει του άρθρου 394, παράγραφος 2, του LEC, ο ενάγων φέρει τα δικαστικά έξοδά του και το ήμισυ των κοινών εξόδων, ακόμη και σε περίπτωση μερικής νίκης του.

¹⁹ Αποφάσεις της 13ης Ιουλίου 2006, Manfredi κ.λπ. (C-295/04 έως C-298/04, EU:C:2006:461, σκέψη 62), της 6ης Ιουνίου 2013, Donau Chemie κ.λπ. (C-536/11, EU:C:2013:366, σκέψη 27), και της 28ης Μαρτίου 2019, Cogeco Communications (C-637/17, EU:C:2019:263, σκέψη 43).

1) Δυνατότητα εφαρμογής της νομολογίας επί της οδηγίας 93/13

50. Η ανωτέρω διάταξη αποτέλεσε το αντικείμενο της απόφασης Caixabank και Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (στο εξής: απόφαση Caixabank)²⁰, την οποία μνημονεύει, επίσης, το αιτούν δικαστήριο. Στην εν λόγω απόφαση, το Δικαστήριο έκρινε ότι η οδηγία 93/13/ΕΟΚ σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (στο εξής: οδηγία 93/13)²¹, σε συνδυασμό με την αρχή της αποτελεσματικότητας, αντιτίθεται στο καθεστώς που καθιερώνει το άρθρο 394 του LEC, στο μέτρο που το καθεστώς αυτό καθιστά δυνατή την καταδίκη του καταναλωτή σε μέρος των δικαστικών εξόδων ανάλογα προς τη μερική νίκη του. Η εν λόγω υπόθεση αφορούσε την περίπτωση κατά την οποία η αγωγή που ασκείται από καταναλωτή για αναγνώριση της ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας γίνεται δεκτή στο σύνολό της, αλλά η αγωγή για την επιστροφή των ποσών που καταβλήθηκαν δυνάμει της ρήτρας αυτής γίνεται δεκτή μόνον εν μέρει. Κατά το Δικαστήριο, το επίμαχο καθεστώς δημιουργεί, στις περιπτώσεις αυτές, σημαντικό εμπόδιο ικανό να αποτρέψει τους καταναλωτές από το να ασκήσουν το δικαίωμα σε αποτελεσματικό δικαστικό έλεγχο του ενδεχομένου καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικών ρητρών, το οποίο τους απονέμει η οδηγία 93/13.

51. Μπορεί η ανωτέρω διαπίστωση να εφαρμοσθεί και στον εν προκειμένω κρίσιμο τομέα της ικανοποίησης στηριζόμενων στο δίκαιο της Ένωσης αξιώσεων αποζημίωσης για παραβιάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού;

52. Είναι προφανές ότι υπάρχουν διαρθρωτικές ομοιότητες μεταξύ της προβληματικής των καταχρηστικών ρητρών και της προβληματικής που αφορά την αποζημίωση για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων. Συγκεκριμένα, σε αμφότερους τους τομείς υφίσταται η τάση μιας διαρθρωτικής ανισορροπίας εις βάρος του ενός μέρους.

53. Η ανισορροπία αυτή είναι πασίγνωστη στις σχέσεις μεταξύ, αφενός, επαγγελματιών, οι οποίοι συχνά χρησιμοποιούν τυποποιημένα υποδείγματα συμβάσεων, και, αφετέρου, καταναλωτών. Για τον λόγο αυτόν, η οδηγία 93/13, όπως προκύπτει από τις αιτιολογικές της σκέψεις, αποσκοπεί στην προστασία των πολιτών ως καταναλωτών και στην ενίσχυση των δικαιωμάτων τους.

54. Όπως υποστηρίζουν οι ενάγοντες στην υπό κρίση υπόθεση και όπως προκύπτει από τις αιτιολογικές σκέψεις 14, 15, 45 και 46 της οδηγίας 2014/104, το δίκαιο της αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων χαρακτηρίζεται επίσης από διαρθρωτική ανισορροπία μεταξύ του ζημιωθέντος ενάγοντος και του εναγόμενου ζημιώσαντα. Η ανισορροπία αυτή οφείλεται ιδίως στην ασυμμετρία πληροφόρησης εις βάρος του ενάγοντος, καθώς και σε δυσχέρειες κατά τη διεξαγωγή της απόδειξης και την ποσοτικοποίηση της ζημίας, τις οποίες προορίζεται να αντιμετωπίσει η οδηγία 2014/104 με τους κανόνες της σχετικά με την κοινοποίηση των αποδεικτικών στοιχείων και τον προσδιορισμό της έκτασης της ζημίας (άρθρα 5, 6 και 17).

55. Επομένως, μολονότι οι ενάγοντες στις διαδικασίες αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων συνήθως δεν είναι καταναλωτές, η διαρθρωτικά υποδεέστερη θέση τους είναι εντούτοις επαρκώς συγκρίσιμη με εκείνη των καταναλωτών κατά την έννοια της απόφασης Caixabank.

²⁰ Βλ. απόφαση της 16ης Ιουλίου 2020, Caixabank και Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (C-224/19 και C-259/19, EU:C:2020:578, σκέψεις 93 έως 99).

²¹ Οδηγία του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ 1993, L 95, σ. 29).

56. Όπως ισχυρίζονται, περαιτέρω, οι ενάγοντες, σε περιπτώσεις όπως αυτή της υπό κρίση υποθέσεως, καθώς και σε άλλες διαδικασίες αποζημίωσης που αφορούν τη σύμπραξη των κατασκευαστών φορτηγών, η κατάσταση επιδεινώνεται από το γεγονός ότι οι ζημιωθέντες είναι συχνά μικρές ή μεσαίες επιχειρήσεις, ενώ οι εναγόμενοι είναι πολυεθνικοί όμιλοι. Τέτοιες περιστάσεις, μολονότι δεν συντρέχουν πάντα κατ' ανάγκη, είναι ωστόσο συνήθεις στις διαδικασίες αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων²². Τούτο εξηγεί, επίσης, την ευρεία διάδοση των μοντέλων χρηματοδότησης των δικαστικών εξόδων στον τομέα αυτόν. Για την αποτελεσματική εφαρμογή της νομοθεσίας περί συμπράξεων, πρέπει όμως να ενθαρρύνονται να ασκήσουν τα δικαιώματά τους και εκείνοι ακριβώς που έχουν υποστεί –σε απόλυτους όρους, αν και όχι απαραίτητως ατομικά– σχετικά μικρή ζημία ή ακόμη και διάσπαρτη ζημία.

57. Συναφώς, μια περαιτέρω ομοιότητα, σε επίπεδο διάρθρωσης και σκοπών, μεταξύ του ρυθμιστικού πεδίου εφαρμογής της οδηγίας 93/13 και του αντίστοιχου πεδίου της αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων συνίσταται στο ότι, σε αμφότερους τους τομείς, οι ενάγοντες, με την αποτελεσματική άσκηση των δικών τους δικαιωμάτων, συμβάλλουν στην επίτευξη σκοπών της Ένωσης, όπως είναι η λειτουργία της εσωτερικής αγοράς ή η προστασία του θεμιτού ανταγωνισμού. Συγκεκριμένα, σε αντίθεση με τον ισχυρισμό της Ισπανίας, η οδηγία 93/13 αποσκοπεί όχι μόνο στην αποζημίωση του ζημιωθέντα καταναλωτή, αλλά και στην καταπολέμηση της χρήσης καταχρηστικών ρητρών γενικότερα. Ομοίως, το δικαίωμα αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων δεν αποσκοπεί μόνο στην αποκατάσταση της ζημίας, αλλά και στην επίτευξη αποτρεπτικού αποτελέσματος και, ως εκ τούτου, στην αποτελεσματική εφαρμογή του δικαίου του ανταγωνισμού²³. Τοιαύτη λειτουργία του ενάγοντος ως «συνηγόρου» ή «εκτελεστή» των συμφερόντων της Ένωσης απαντά επίσης, για παράδειγμα, στις αγωγές των ανταγωνιστών στο δίκαιο των κρατικών ενισχύσεων και στο δίκαιο των δημόσιων συμβάσεων ή στις συλλογικές αγωγές στο δίκαιο περιβάλλοντος.

58. Εντούτοις, όπως υποστηρίζει η Daimler, η απόφαση Caixabank αφορούσε υπόθεση με διττό αντικείμενο (αναγνώριση του καταχρηστικού χαρακτήρα της οικείας ρήτρας και επιστροφή των ποσών που είχαν καταβληθεί δυνάμει της ρήτρας αυτής), όπου το πρώτο αίτημα ευδοκίμησε στο σύνολό του και το δεύτερο μόνον εν μέρει²⁴. Αντιθέτως, η εν προκειμένω υπό κρίση διαφορά αφορά ενιαία απαίτηση αποζημίωσης.

59. Βεβαίως, αντιθέτως προς όσα υποστηρίζει η Daimler, τούτο δεν κλονίζει μεν κατ' αρχήν τη συγκρισιμότητα των δύο καταστάσεων. Εντούτοις, μπορεί να έχει ως συνέπεια, εν προκειμένω, την ανάγκη αναπροσαρμογής της λύσης που έγινε δεκτή στην απόφαση Caixabank. Προς τούτο, πρέπει να ληφθούν υπόψη οι ακόλουθες εκτιμήσεις.

²² Εξ αυτού του λόγου, το Δικαστήριο έκρινε ότι στο πεδίο προστασίας της αξίωσης αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων εμπίπτουν και μικρότερες, προσωπικές επιχειρήσεις, ακόμη και αν οι ίδιες (ως το οικονομικά ασθενέστερο μέρος) αποτελούν συμβαλλόμενο μέρος στην επίμαχη σύμβαση που προσκρούει στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ, βλ. απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, Courage και Crehan (C-453/99, EU:C:2001:465, σκέψεις 24 έως 34).

²³ Πρβλ. αποφάσεις της 20ής Σεπτεμβρίου 2001, Courage και Crehan (C-453/99, EU:C:2001:465, σκέψεις 26 και 27), και της 6ης Οκτωβρίου 2021, Sumal (C-882/19, EU:C:2021:800, σκέψη 36), καθώς και προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Szpunar στην υπόθεση Skanska Industrial Solutions κ.λπ. (C-724/17, EU:C:2019:100, σημεία 27 έως 31).

²⁴ Πρβλ. απόφαση της 16ης Ιουλίου 2020, Caixabank και Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (C-224/19 και C-259/19, EU:C:2020:578, σκέψεις 94 και 96).

2) Λεπτές διαφοροποιήσεις της νομολογίας επί της οδηγίας 93/13 στις περιπτώσεις αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων

60. Κατά πρώτον, δεν αποκλείεται, ακόμη και σε μια περίπτωση όπως αυτήν της υπό κρίση υποθέσεως, το βασικό κριτήριο να είναι ποιος νίκησε στη σχετική διαφορά. Τούτο δε διότι, επιδικάζοντας στον ενάγοντα μέρος της απαίτησής του, αναγνωρίζεται ότι ο ενάγων έχει υποστεί ζημία λόγω της επίμαχης παραβίασης του δικαίου του ανταγωνισμού. Υπό το πρίσμα αυτό, η υπό κρίση περίπτωση είναι συγκρίσιμη με εκείνη της απόφασης *Caixabank*, στην οποία έγινε δεκτό το κύριο αίτημα περί αναγνωρίσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα της οικείας ρήτηρας.

61. Εντούτοις, κατά δεύτερον, ορθώς υποστηρίζει η *Daimler* ότι, στις περιπτώσεις αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων, όπως και γενικότερα στο πλαίσιο των διαδικασιών αποζημίωσης, ο υπολογισμός του ύψους της ζημίας είναι κεντρικής σημασίας. Πράγματι, όταν αναγνωρίζεται μια αξίωση αποζημίωσης, κατά κανόνα, δεν επιδικάζεται, κατ' αρχήν, απλώς ένα κατ' αποκοπήν ποσό το οποίο δεν έχει σχέση με τις συγκεκριμένες περιστάσεις. Αντιθέτως, το σύστημα που καθιερώνει η οδηγία 2014/104 σχετικά με την προσκόμιση αποδεικτικών στοιχείων και τον προσδιορισμό του ύψους της ζημίας²⁵ αποσκοπεί να καταστήσει δυνατή την όσο το δυνατόν ακριβέστερη ποσοτικοποίηση της ζημίας. Ακόμη και το μαχητό τεκμήριο του άρθρου 17, παράγραφος 2, της οδηγίας 2014/104, βάσει του οποίου τεκμαίρεται ότι οι παραβάσεις από συμπράξεις προκαλούν ζημία, δεν εκτείνεται, κατά την αιτιολογική σκέψη 47 της οδηγίας, στο συγκεκριμένο ύψος της ζημίας. Ως εκ τούτου, στις διαδικασίες αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων δεν φαίνεται παράλογο, όταν εκτιμάται ποιος νίκησε, η απόφαση καθορισμού των δικαστικών εξόδων να βασίζεται στην αναλογία της απαίτησης που επιδικάσθηκε στον ενάγοντα.

62. Κατά τρίτον, ο επιμερισμός των δικαστικών εξόδων σε μια υπόθεση στην οποία αμφότεροι οι διάδικοι νίκησαν και ηττήθηκαν εν μέρει αποτελεί έκφραση της αρχής της δίκαιης δίκης²⁶. Όπως επισημαίνει η *Daimler*, ο εν λόγω επιμερισμός προβλέπεται επίσης στο άρθρο 138, παράγραφος 3, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου. Σκοπός της ρύθμισης αυτής είναι ακριβώς να αποτρέπονται οι ενάγοντες, στις διαδικασίες αποζημίωσης, από το να προβάλλουν υπερβολικές απαιτήσεις που δεν είναι ανάλογες προς τη ζημία που έχουν υποστεί.

63. Κατά τέταρτον, οι διαδικασίες αποζημίωσης για παραβιάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού χαρακτηρίζονται, εντούτοις, από το γεγονός ότι ο προσδιορισμός της έκτασης της ζημίας είναι, στην εν λόγω περίπτωση, ιδιαίτερα δυσχερής και μπορεί, ως εκ τούτου, να αποτελέσει σημαντικό εμπόδιο στην ικανοποίηση έγκυρων αξιώσεων αποζημίωσης (βλ. σημείο 54 των παρουσών προτάσεων). Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο, βάσει του άρθρου 17, παράγραφος 1, της οδηγίας, τα εθνικά δικαστήρια πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να εκτιμούν το ύψος της ζημίας.

64. Κατά πέμπτον, λόγω της ανωτέρω δυσχέρειας ακριβούς ποσοτικοποίησης της ζημίας και λόγω της δυνατότητας εκτίμησης, ο κίνδυνος μερικής ήττας στις διαδικασίες αποζημίωσης στον τομέα του δικαίου του ανταγωνισμού είναι ιδιαίτερα υψηλός. Επιπλέον, όπως αναγνωρίζει η αιτιολογική σκέψη 45 της οδηγίας 2014/104 και όπως επισημαίνουν το αιτούν δικαστήριο και οι ενάγοντες, η κατάρτιση των οικονομικών εκθέσεων που απαιτούνται για τον προσδιορισμό του

²⁵ Βλ. αιτιολογικές σκέψεις 45 και 46 (σημείο 6 των παρουσών προτάσεων) καθώς και άρθρα 5 (σημείο 7 των παρουσών προτάσεων), 6 και 17 (σημείο 8 των παρουσών προτάσεων) της οδηγίας 2014/104.

²⁶ Βλ., συναφώς, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Η. Saugmandsgaard Øe στην υπόθεση *Caixabank* (C-385/20, EU:C:2021:828, σημείο 59).

ύψους της ζημίας μπορεί να είναι πολύ δαπανηρή. Επομένως, όπως υπογραμμίζει το αιτούν δικαστήριο, η ανάληψη του ημίσεος των εξόδων μπορεί να μειώσει σε σημαντικό βαθμό την εν τέλει λαμβανόμενη αποζημίωση.

65. Από τον συνδυασμό των ανωτέρω παραγόντων προκύπτει ότι, στις διαδικασίες αποζημίωσης στο τομέα του δικαίου ανταγωνισμού, ο κίνδυνος καταδίκης του ενάγοντα στα έξοδά του και στο ήμισυ των κοινών εξόδων, ακόμη και σε περίπτωση μερικής νίκης του, όπως και ο κίνδυνος μερικής ήττας στην υπόθεση *Caixabank*, «δημιουργεί σημαντικό εμπόδιο ικανό να αποτρέψει [τους ενάγοντες] από το να ασκήσουν το δικαίωμα σε [αποζημίωση για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων] το οποίο τους απονέμει [το άρθρο 101 ΣΛΕΕ]»²⁷.

66. Κατά έκτον και τελευταίον, τούτο δεν σημαίνει ωστόσο ότι, σε όλες τις περιπτώσεις μερικής νίκης του ενάγοντος, ο εναγόμενος πρέπει απαραίτητως να καταδικάζεται στο σύνολο των δικαστικών εξόδων του ενάγοντος. Συγκεκριμένα, όπως υποστηρίζει η *Daimler*, το δικαίωμα πλήρους αποζημίωσης για παραβιάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού το οποίο έχει αναγνωρισθεί από τη νομολογία και έχει κωδικοποιηθεί στο άρθρο 3 της οδηγίας 2014/104²⁸ δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκη ότι η αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος αυτού πρέπει να μην προκαλεί κανένα απολύτως κόστος. Το κριτήριο κατά το οποίο το πρόσωπο που υφίσταται ζημία πρέπει να επανέρχεται στην κατάσταση στην οποία θα βρισκόταν αν δεν είχε διαπραχθεί η παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού (άρθρο 3, παράγραφος 2) δεν σημαίνει ότι το πρόσωπο αυτό πρέπει οπωσδήποτε να περιέρχεται στην ίδια κατάσταση με εκείνη στην οποία θα βρισκόταν αν δεν είχε διεξαχθεί η διαδικασία για την ικανοποίηση της εν λόγω αξιώσεως αποζημίωσης.

67. Στο ίδιο πνεύμα, το Δικαστήριο έχει επισημάνει, στο πλαίσιο άλλης διαδικασίας σχετικής με την οδηγία 93/13, ότι η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν αντιτίθεται κατ' αρχήν στο να υποβάλλεται καταναλωτής σε ορισμένα δικαστικά έξοδα, όταν ασκεί αγωγή με σκοπό την αναγνώριση του καταχρηστικού χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας. Συναφώς, το Δικαστήριο έκρινε ότι συνάδει με την αρχή της αποτελεσματικότητας το να αποζημιώνονται οι καταναλωτές, όχι κατ' ανάγκη ολοσχερώς, αλλά μόνο μέχρι ενός εύλογου ποσού, για τα έξοδα δικηγόρου στα οποία υποβλήθηκαν, εφόσον τα επιστρεφόμενα έξοδα δεν είναι τόσο χαμηλού ύψους σε σχέση με το ποσό της αμφισβητούμενης απαίτησης, ώστε να αποτρέπουν τον καταναλωτή από την άσκηση των δικαιωμάτων του. Το Δικαστήριο αιτιολόγησε, κατ' ουσίαν, το συμπέρασμα αυτό με το σκεπτικό ότι η ευθύνη για το ποσό της αμοιβής που συμφωνείται μεταξύ του καταναλωτή και του δικηγόρου του εμπίπτει στη σφαίρα ευθύνης του καταναλωτή και ότι ο εναγόμενος επαγγελματίας δεν υποχρεούται να φέρει τον κίνδυνο να υποχρεωθεί να καταβάλει δικαστικά έξοδα του καταναλωτή τα οποία είναι υπέρμετρα και μη προσήκοντα στη συγκεκριμένη περίπτωση²⁹.

68. Εξ αυτού συνάγεται, *mutatis mutandis*, όσον αφορά τις διαδικασίες αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων, ότι ο ενάγων μπορεί ευλόγως να καταδικάζεται στα έξοδά του ή, τουλάχιστον, σε μέρος αυτών, καθώς και σε μέρος των κοινών εξόδων, εφόσον η δημιουργία των εξόδων αυτών μπορεί να αποδοθεί στη δική του σφαίρα ευθύνης. Τέτοια περίπτωση θα μπορούσε, για παράδειγμα, να συντρέχει αν η μερική ήττα οφείλεται στην προβολή υπέρμετρων απαιτήσεων ή στον τρόπο διεξαγωγής της δίκης από τον ενάγοντα.

²⁷ Πρβλ., αντίστοιχα, απόφαση της 16ης Ιουλίου 2020, *Caixabank και Banco Bilbao Vizcaya Argentaria* (C-224/19 και C-259/19, EU:C:2020:578, σκέψη 99).

²⁸ Απόφαση της 6ης Ιουνίου 2013, *Donau Chemie κ.λπ.* (C-536/11, EU:C:2013:366, σκέψη 24)· πρβλ., επίσης, απόφαση της 13ης Ιουλίου 2006, *Manfredi κ.λπ.* (C-295/04 έως C-298/04, EU:C:2006:461, σκέψεις 95 και 96).

²⁹ Απόφαση της 7ης Απριλίου 2022, *Caixabank* (C-385/20, EU:C:2022:278, σκέψεις 42 έως 58)· βλ., συναφώς, επίσης, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα H. Saugmandsgaard Øe στην υπόθεση *Caixabank* (C-385/20, EU:C:2021:828, σημεία 50 έως 54).

69. Αν, αντιθέτως, η μερική ήττα οφείλεται στη γενικώς παραδεδεγμένη, διαρθρωτικού χαρακτήρα, υπερβολική δυσχέρεια ή ακόμη και πρακτική αδυναμία ποσοτικοποίησης των ζημιών που προκλήθηκαν από παραβιάσεις του δικαίου του ανταγωνισμού, η ευθύνη για τη μερική αυτή ήττα δεν εμπίπτει στη σφαίρα του ενάγοντος και δεν δικαιολογείται να του επιβληθούν τα έξοδα για την ικανοποίηση των αξιώσεων του περί αποζημιώσεως. Ειδάλλως, τούτο θα καθιστούσε υπερβολικά δυσχερή, αν όχι πρακτικώς αδύνατη, την ικανοποίηση των αξιώσεων αυτών και θα μπορούσε, ως εκ τούτου, να αποτρέψει τον ενάγοντα από το να προβάλει και να ασκήσει αποτελεσματικά το δικαίωμά του σε αποζημίωση για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων.

70. Στην περίπτωση αυτή, είναι, αντιθέτως, σκόπιμο να μετατοπισθεί ο κίνδυνος μερικής ήττας του ενάγοντος στη σφαίρα ευθύνης του εναγομένου ο οποίος διέπραξε την απαγορευμένη παραβίαση του δικαίου του ανταγωνισμού. Οι εναγόμενοι ευθύνονται, κατά βάση, για τη δίκη, επειδή πραγματοποίησαν σύμπραξη. Οι συμπράξεις αυτές, που έχουν ως αντικείμενο συμφωνίες καθορισμού των τιμών, είναι τουλάχιστον εξίσου σοβαρές με τη χρησιμοποίηση καταχρηστικών ρητρών. Επιπλέον, η απαγόρευση των εν λόγω παραβάσεων είναι γνωστή και οι αγωγές που ασκούνται από τους ζημιωθέντες από τη σύμπραξη, καθώς και τα συναφώς προκύπτοντα δικαστικά έξοδα, μπορούν να προβλεφθούν από τους μετέχοντες στη σύμπραξη. Το πρόβλημα της ποσοτικοποίησης των ζημιών που προκαλούνται από τις συμπράξεις είναι επίσης πασίγνωστο. Επομένως, ο κίνδυνος μερικής ήττας των ζημιωθέντων από σύμπραξη είναι για τους ζημιώσαντες αρκούντως προβλέψιμος³⁰.

71. Ως εκ τούτου, παρίσταται δικαιολογημένη και δίκαιη η παρέκκλιση από τη γενική αρχή του επιμερισμού των δικαστικών εξόδων σε περίπτωση μερικής νίκης και μερικής ήττας των δύο μερών, στις περιπτώσεις εκδίκασης αγωγών αποζημίωσης στον τομέα του δικαίου ανταγωνισμού, εφόσον η μερική ήττα του ενάγοντος οφείλεται στην υπερβολική δυσχέρεια ή αδυναμία ποσοτικοποίησης της ζημίας και, ως εκ τούτου, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στη σφαίρα ευθύνης του. Η εκτίμηση περί του αν συντρέχει τέτοια περίπτωση εναπόκειται στο δικαστήριο που επιλαμβάνεται της οικείας υποθέσεως, υπό το πρίσμα των συγκεκριμένων περιστάσεων της.

72. Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι, εν προκειμένω, όπως και στο πλαίσιο της εφαρμογής της οδηγίας 93/13, το σύστημα περί δικαστικών εξόδων που προβλέπεται στο άρθρο 394, παράγραφος 2, του LEC δεν συνάδει με την αρχή της αποτελεσματικότητας, εφόσον, σε περίπτωση μερικής ήττας του ενάγοντος λόγω υπερβολικής δυσχέρειας ή αδυναμίας ποσοτικοποίησης της ζημίας, έχει μολαταύτα ως συνέπεια την καταδίκη του ενάγοντος στα έξοδά του και στο ήμισυ των κοινών εξόδων.

β) Δυνατότητα σύμφωνης προς το δίκαιο της Ένωσης ερμηνείας του άρθρου 394, παράγραφοι 1 και 2, του LEC;

73. Κατά πάγια νομολογία, στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να ερμηνεύσει τις επίμαχες στην υπόθεση της κύριας δίκης εθνικές διατάξεις, στο μέτρο του δυνατού, υπό το πρίσμα του δικαίου της Ένωσης και, ειδικότερα, του γράμματος και του σκοπού του άρθρου 101 ΣΛΕΕ, χωρίς ωστόσο να προβαίνει σε *contra legem* ερμηνεία των εθνικών διατάξεων³¹.

³⁰ Πρβλ. συναφώς, *mutatis mutandis*, αποφάσεις της 5ης Ιουνίου 2014, Kone κ.λπ. (C-557/12, EU:C:2014:1317, σκέψεις 30 και 34), και της 12ης Δεκεμβρίου 2019, Otis Gesellschaft κ.λπ. (C-435/18, EU:C:2019:1069, σκέψη 32), καθώς και τις προτάσεις μου στις υποθέσεις Kone κ.λπ. (C-557/12, EU:C:2014:45, σημεία 37, 41 επ. και 75) και Otis Gesellschaft κ.λπ. (C-435/18, EU:C:2019:651, σημεία 83 και 142 επ.).

³¹ Αποφάσεις της 21ης Ιανουαρίου 2021, Whiteland Import Export (C-308/19, EU:C:2021:47, σκέψεις 60 έως 62), και της 22ας Ιουνίου 2022, Volvo και DAF Trucks (C-267/20, EU:C:2022:494, σκέψη 52).

74. Επιπλέον, το ζήτημα αν εθνική δικονομική διάταξη καθιστά αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης πρέπει να εξετάζεται λαμβανομένης υπόψη της θέσης της διάταξης αυτής στην όλη διαδικασία ενώπιον των διαφόρων εθνικών οργάνων, της εξέλιξης της διαδικασίας και των ιδιαιτεροτήτων της³².

75. Κατά το αιτούν δικαστήριο, το άρθρο 394, παράγραφος 1, του LEC, το οποίο προβλέπει ότι τα δικαστικά έξοδα επιβάλλονται στον διάδικο του οποίου τα αιτήματα έχουν απορριφθεί στο σύνολό τους, ερμηνεύεται από τα ισπανικά δικαστήρια ως εξής: ακόμη και στις περιπτώσεις στις οποίες τα αιτήματα του ενάγοντος γίνονται δεκτά «σε σημαντικό βαθμό» («estimación sustancial»/«accueil substantiel des conclusions») και υφίσταται μικρή μόνο διαφορά μεταξύ των ζητηθέντων και των επιδικασθέντων, είναι δυνατόν να καταδικασθεί ο εναγόμενος στα δικαστικά έξοδα.

76. Εντούτοις, όπως επισήμανε το αιτούν δικαστήριο και όπως υποστήριξε η Daimler, κατά τη νομολογία αυτή, κριτήριο αποτελεί (τουλάχιστον και) η «ποσοτική» και όχι μόνον η «ποιοτική» νίκη. Κατά συνέπεια, είναι προφανές ότι η εν λόγω νομολογία μπορεί να εφαρμοσθεί μόνον εάν τα αιτήματα ως προς τα οποία ο ενάγων ηττήθηκε θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως παρεπόμενα σε σχέση με το αντικείμενο της δίκης και τη συνολική οικονομική του αξία. Επομένως, δεν είναι σαφές αν ο εν λόγω κανόνας της «σημαντικού βαθμού νίκης» μπορεί να εφαρμόζεται μόνον στις περιπτώσεις κατά τις οποίες το αρχικό ποσό της απαίτησης αποζημίωσης του ενάγοντος επιδικάζεται σχεδόν εξ ολοκλήρου (ή τουλάχιστον σε ποσοστό άνω του 70-80 %). Το ζήτημα είναι αν η νομολογία αυτή εφαρμόζεται και σε περιπτώσεις στις οποίες η εν λόγω νίκη αφορά λιγότερο από το 70 % ή ακόμη και λιγότερο από το 50 % του ποσού της αρχικής απαίτησης (όπερ, στην πραγματικότητα, θα συνεπαγόταν την εφαρμογή του άρθρου 394, παράγραφος 2, του LEC), εφόσον η μερική αυτή ήττα οφείλεται στην υπερβολική δυσχέρεια ή πρακτική αδυναμία ποσοτικοποίησης της ζημίας.

77. Επιπλέον, κατά τη Daimler, στην ισπανική νομολογία γίνεται δεκτή η δυνατότητα ολοσχερούς επιστροφής των εξόδων στον ενάγοντα, ακόμη και σε περίπτωση μερικής ήττας, εφόσον ο ενάγων έχει αναπροσαρμόσει την απαίτησή του κατά τη διάρκεια της διαδικασίας. Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να ελέγξει κατά πόσον, σε μια περίπτωση όπως αυτή της υπό κρίση υποθέσεως, η εν λόγω νομολογία θα μπορούσε να έχει ως αποτέλεσμα την επιδίκαση των δικαστικών εξόδων στον ενάγοντα ακόμη και σε περίπτωση μερικής νίκης. Στο πλαίσιο αυτό, θα πρέπει να εξετασθεί ιδίως κατά πόσον η υποχρέωση αναπροσαρμογής της απαίτησης κατά τη διάρκεια της διαδικασίας θα καθιστούσε πρακτικά αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερή την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος αποζημίωσης για παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων. Για παράδειγμα, δεν θα ήταν αποδεκτό ο ενάγων να πιεσθεί, λόγω του κινδύνου να καταδικασθεί στο ήμισυ των δικαστικών εξόδων, να μειώσει τις αρχικά εύλογες απαιτήσεις του σε μη προσηκόν ύψος. Αντιθέτως, θα ήταν εύλογο ο ενάγων να αναπροσαρμόσει τις απαιτήσεις αυτές με γνώμονα την εκτίμηση των αποδεικτικών στοιχείων και την εκτίμηση του ποσού της ζημίας από το αρμόδιο δικαστήριο.

78. Επιπλέον, η Daimler υποστηρίζει ότι τα ισπανικά δικαστήρια έχουν δεχθεί, στο πλαίσιο διαδικασιών αποζημίωσης στον τομέα του δικαίου του ανταγωνισμού, ότι είναι δυνατόν, ακόμη και σε περίπτωση πλήρους ήττας, να μην καταδικασθούν οι ενάγοντες στο σύνολο των δικαστικών εξόδων.

³² Αποφάσεις της 14ης Μαρτίου 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, σκέψη 53), της 1ης Οκτωβρίου 2015, ERSTE Bank Hungary (C-32/14, EU:C:2015:637, σκέψη 51), και της 16ης Ιουλίου 2020, Caixabank και Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (C-224/19 και C-259/19, EU:C:2020:578, σκέψεις 85 και 97).

79. Παραμένει ασαφές το αν το άρθρο 394, παράγραφος 2, του LEC παρέχει επίσης, ενδεχομένως, τη δυνατότητα να καταδικασθεί ο ενάγων σε μέρος μόνον (και όχι στο σύνολο) των εξόδων του και των κοινών εξόδων, εφόσον τούτο δικαιολογείται από τις περιστάσεις της υπόθεσης, ιδίως από την υπερβολική δυσχέρεια ή την αδυναμία ποσοτικοποίησης της ζημίας, αφενός, και τη δικονομική συμπεριφορά των διαδίκων, αφετέρου.

80. Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να κρίνει, υπό το πρίσμα όλων των ανωτέρω στοιχείων, αν το άρθρο 394, παράγραφοι 1 και 2, του LEC μπορεί να ερμηνευθεί κατά τρόπο σύμφωνο με το δίκαιο της Ένωσης υπό την έννοια ότι, σε περίπτωση μερικής ήττας του ενάγοντος λόγω υπερβολικής δυσχέρειας ή πρακτικής αδυναμίας ποσοτικοποίησης της ζημίας, ο εναγόμενος μπορεί να καταδικασθεί στο σύνολο των δικαστικών εξόδων ή, ανάλογα με τις περιστάσεις της συγκεκριμένης υπόθεσης, να καταδικασθεί σε ένα τουλάχιστον εύλογο μέρος των εξόδων του ενάγοντος.

γ) Ενδιάμεσο συμπέρασμα

81. Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με την αρχή της αποτελεσματικότητας, έχει την έννοια ότι δεν αντιβαίνει σε αυτό εθνική ρύθμιση η οποία, σε ορισμένες περιπτώσεις, προβλέπει τον επιμερισμό των δικαστικών εξόδων εξ ημισείας, ακόμη και σε περίπτωση μερικής νίκης του ενάγοντος. Τούτο πάντως προϋποθέτει ότι η ρύθμιση αυτή μπορεί να ερμηνευθεί κατά τρόπο σύμφωνο προς το δίκαιο της Ένωσης υπό την έννοια ότι, σε περίπτωση μερικής ήττας του ενάγοντος λόγω υπερβολικών δυσχερειών ή πρακτικής αδυναμίας ποσοτικοποίησης της ζημίας, ο εναγόμενος καταδικάζεται στο σύνολο των δικαστικών εξόδων ή, ανάλογα με τις περιστάσεις της συγκεκριμένης υπόθεσης, μπορεί να καταδικασθεί τουλάχιστον σε ένα εύλογο μέρος των εξόδων του ενάγοντος.

2. Επί των προϋποθέσεων στις οποίες υπόκειται η εκτίμηση του ύψους της ζημίας (δεύτερο και τρίτο προδικαστικό ερώτημα)

82. Με το δεύτερο και το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί αν, σε μια περίπτωση όπως αυτή της υπό κρίση υπόθεσης, το δικαστήριο αυτό μπορεί να κάνει χρήση της δυνατότητας εκτίμησης του ύψους της ατομικής ζημίας που προκλήθηκε από σύμπραξη. Στο πλαίσιο αυτό, υπογραμμίζει δύο ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της υπό κρίση υπόθεσης: πρώτον, ότι τα στοιχεία στα οποία βασίσθηκε η έκθεση πραγματογνωμοσύνης της εναγομένης κοινοποιήθηκαν στον ενάγοντα (α)· δεύτερον, ότι ο ενάγων άσκησε την αγωγή του κατά ενός εκ των μετεχόντων στη σύμπραξη, από τον οποίο απέκτησε μόνον ένα μέρος των εμπορευμάτων που αποτελούσαν αντικείμενο της σύμπραξης (β).

α) Επί της προσβάσεως στα στοιχεία στα οποία βασίστηκε η έκθεση πραγματογνωμοσύνης της εναγομένης σχετικά με τη ζημία (δεύτερο προδικαστικό ερώτημα)

83. Στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο αναφέρει την έννοια της «ασύμμετρης πληροφόρησης» μεταξύ των μερών. Από τη διατύπωση αυτή, καθώς και από τη στήριξη στο γεγονός της πρόσβασης στα στοιχεία στα οποία βασίστηκε η έκθεση πραγματογνωμοσύνης της εναγομένης σχετικά με τη ζημία, συνάγεται ότι το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί αν μπορεί να εκτιμήσει το ύψος της ζημίας σε περίπτωση που ο ενάγων είχε πρόσβαση στα εν λόγω στοιχεία, όπερ ενδεχομένως άμβλυε εν μέρει την ασυμμετρία μεταξύ των μερών.

84. Η ύπαρξη «ασυμμετρίας πληροφόρησης» δεν αποτελεί, βάσει του άρθρου 17, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104, προϋπόθεση για την εκτίμηση του ύψους της ζημίας.

85. Στην αιτιολογική σκέψη 46 της οδηγίας αυτής αναφέρονται η ασυμμετρία πληροφόρησης μεταξύ των μερών και οι πασίγνωστες δυσχέρειες προσδιορισμού της έκτασης της ζημίας, σε συνδυασμό με την ανάγκη να προβλεφθεί η δυνατότητα εκτίμησης της ζημίας. Τούτο σημαίνει ότι η τυπική ασυμμετρία πληροφόρησης ήταν μόνο ένας από τους πολλούς λόγους για τους οποίους ο νομοθέτης καθιέρωσε τη δυνατότητα εκτίμησης.

86. Συγκεκριμένα, ακόμη και αν υπάρχει ισορροπημένη πληροφόρηση, είναι δυνατόν να είναι δυσχερής η ποσοτικοποίηση της ζημίας. Ως εκ τούτου, η εκτίμηση δεν αποσκοπεί απλώς στην αντιστάθμιση της ανισότητας πληροφόρησης μεταξύ των μερών, αλλά πρωτίστως στην αντιμετώπιση των σχετικών με την απόδειξη δυσχερειών κατά την ποσοτικοποίηση της ζημίας γενικότερα.

87. Αντιθέτως, στην αιτιολογική σκέψη 15, η ασυμμετρία πληροφόρησης μεταξύ των μερών μνημονεύεται ως λόγος θέσπισης των κανόνων σχετικά με τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων προς άμβλυνση της ασυμμετρίας αυτής.

88. Τα άρθρα 5 και 6 της οδηγίας 2014/104³³ ορίζουν ότι τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να διατάσσουν τη κοινοποίηση αποδεικτικών στοιχείων από τον ενάγοντα, τον εναγόμενο, τρίτους ή τις αρχές ανταγωνισμού. Το άρθρο 17, παράγραφος 1, προβλέπει τη δυνατότητα εκτίμησης στις περιπτώσεις που είναι πρακτικά αδύνατον ή υπερβολικά δυσχερές να ποσοτικοποιηθεί επακριβώς η προκληθείσα ζημία *βάσει των διαθέσιμων αποδεικτικών στοιχείων*³⁴. Επομένως, η διάταξη αυτή στηρίζεται στην παραδοχή ότι έχουν ήδη εξαντληθεί οι δυνατότητες να διαταχθεί η κοινοποίηση αποδεικτικών στοιχείων και ότι η ποσοτικοποίηση είναι, μολαταύτα, πρακτικά αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερής. Συνεπώς, η εκτίμηση της ζημίας έχει επικουρικό χαρακτήρα σε σχέση με τον ακριβή προσδιορισμό του ύψους της ζημίας μέσω της συγκεντρώσεως αποδεικτικών στοιχείων.

89. Επομένως, η κοινοποίηση αποδεικτικών στοιχείων από τον εναγόμενο, ακόμη και αν δεν πραγματοποιείται στο πλαίσιο διαταγής δυνάμει του άρθρου 5, αλλά ίδια πρωτοβουλία, δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένας περαιτέρω τρόπος εξακρίβωσης των πραγματικών περιστατικών. Κατά συνέπεια, η κοινοποίηση αυτή δεν αποκλείει το ενδεχόμενο η ποσοτικοποίηση της ζημίας να είναι, μολαταύτα, πρακτικά αδύνατη ή υπερβολικά δυσχερής.

90. Επιπλέον, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η πρόσβαση στα στοιχεία στα οποία βασίστηκε η έκθεση πραγματογνωμοσύνης της εναγομένης σχετικά με τη ζημία εξ ορισμού εξαλείφει ολοσχερώς την ασυμμετρία πληροφόρησης μεταξύ των μερών. Ακόμη και σε περίπτωση ισορροπημένης πληροφόρησης δεν θα μπορούσε να αποκλειστεί η ύπαρξη πρακτικής αδυναμίας ή υπερβολικής δυσχέρειας ποσοτικοποίησης της ζημίας.

91. Κατά πρώτον, για την επίλυση του ζητήματος του βαθμού στον οποίο η πρόσβαση στα εν λόγω στοιχεία αμβλύνει πράγματι την ασυμμετρία πληροφόρησης μεταξύ των μερών απαιτείται η κατά περίπτωση εκτίμηση των συγκεκριμένων συνθηκών παροχής των στοιχείων, καθώς και

³³ Κατά τον γενικό εισαγγελέα M. Szpunar, τα εν λόγω άρθρα αποτελούν δικονομικές διατάξεις [βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Szpunar στις υποθέσεις PACCAR κ.λπ. (C-163/21, EU:C:2022:286, σημείο 57) και RegioJet (C-57/21, EU:C:2022:363, σημείο 29)]. Εάν το Δικαστήριο συνταχθεί με την άποψη αυτή, οι εθνικοί κανόνες μεταφοράς των εν λόγω διατάξεων στο εθνικό δίκαιο θα έχουν, συνεπώς, εφαρμογή *ratione temporis* στην υπό κρίση υπόθεση, χωρίς τούτο να ασκεί επιρροή στο πλαίσιο της παρούσας ανάλυσης.

³⁴ Η υπογράμμιση δική μου.

του εύρους και της λυσιτέλειάς τους. Η εκτίμηση αυτή μπορεί, για παράδειγμα, να αφορά πτυχές όπως το αν παρέχεται στον ενάγοντα πολύ μεγάλος όγκος στοιχείων σε δύσκολα προσβάσιμη μορφή και εντός σύντομης προθεσμίας, τον βαθμό στον οποίο τα δεδομένα αυτά είναι αξιοποιήσιμα κ.λπ.

92. Κατά τους ενάγοντες, η κοινοποίηση αφορούσε στην προκειμένη περίπτωση μόνον τα στοιχεία που χρησιμοποίησε η εναγομένη για την κατάρτιση της έκθεσης πραγματογνωμοσύνης της σχετικά με τη ζημία. Οι εμπειρογνώμονες των εναγόντων δεν είχαν τη δυνατότητα να ζητήσουν την κοινοποίηση περαιτέρω στοιχείων. Επιπλέον, το διαθέσιμο χρονικό διάστημα για την εξέταση των στοιχείων αυτών ήταν αρκετά σύντομο (το αιτούν δικαστήριο αναφέρει «μία εβδομάδα, σε ώρες εργασίας», οι ενάγοντες «πέντε εργάσιμες ημέρες, τις πρωινές ώρες»). Κατά την εξέταση των στοιχείων, δεν επιτρεπόταν η λήψη αντιγράφων ή η χρήση ηλεκτρονικών συσκευών των εναγόντων. Επιπλέον, τα επίμαχα στοιχεία δεν περιελήφθησαν στη δικογραφία και δεν ήταν προσβάσιμα ούτε για το ίδιο το αιτούν δικαστήριο. Τέλος, ο εμπειρογνώμονας των εναγόντων είχε στη διάθεσή του σύντομη προθεσμία δέκα έως δεκαπέντε ημερών για να αναδιαμορφώσει, ενδεχομένως, την έκθεσή του με βάση τα εξετασθέντα στοιχεία.

93. Με βάση τις ανωτέρω παραδοχές, φαίνεται ότι, αν μη τι άλλο λόγω των συνθηκών της κοινοποίησης, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι το εν λόγω μέτρο εξάλειψε ολοσχερώς την ασυμμετρία πληροφόρησης μεταξύ των μερών όσον αφορά τον υπολογισμό της ζημίας.

94. Από το γεγονός και μόνον ότι οι ενάγοντες δεν μετέβαλαν τη δική τους έκθεση πραγματογνωμοσύνης μετά την εξέταση των στοιχείων της εναγομένης δεν συνάγεται απαραίτητως το συμπέρασμα ότι οι ενάγοντες δεν κατέβαλαν κάθε δυνατή προσπάθεια να ποσοτικοποιήσουν τη ζημία και ότι, ως εκ τούτου, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι υπήρξε πρακτική αδυναμία ή υπερβολική δυσχέρεια συναφώς. Αντιθέτως, πρέπει να ληφθεί υπόψη η λυσιτέλεια των στοιχείων, καθώς και το γεγονός ότι οι ενάγοντες προσκόμισαν τεχνική έκθεση σχετικά με τα συμπεράσματα που συνήχθησαν από την πρόσβαση στα στοιχεία της εναγομένης (βλ. σημείο 16 των παρούσων προτάσεων).

95. Για παράδειγμα, είναι βεβαίως εύλογο να αναμένεται, κατά κανόνα, από τον ενάγοντα να αναπροσαρμόσει τους ισχυρισμούς του ανάλογα με τα στοιχεία που συνελέγησαν κατά τη διάρκεια της διαδικασίας. Ωστόσο, αν τα στοιχεία αυτά είναι εκ προοιμίου ακατάλληλα για ακριβέστερη ποσοτικοποίηση, όπερ εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να διαπιστώσει, δεν μπορεί να απαιτηθεί από τον ενάγοντα ούτε η αναπροσαρμογή των ισχυρισμών του. Η καταλληλότητα των εκάστοτε στοιχείων για ποσοτικοποίηση της ζημίας πρέπει να εκτιμάται από το εθνικό δικαστήριο, ενδεχομένως, με τη συνδρομή σχετικών εκθέσεων πραγματογνωμοσύνης.

96. Κατά δεύτερον, ακόμη και υπό συνθήκες ισορροπημένης πληροφόρησης, δεν αποκλείεται μολαταύτα να συναχθεί το συμπέρασμα ότι είναι πρακτικά αδύνατον ή υπερβολικά δυσχερές να υπολογισθεί με ακρίβεια το ύψος της προκληθείσας ζημίας βάσει των διαθέσιμων αποδεικτικών στοιχείων.

97. Τούτο οφείλεται απλούστατα στην ενίοτε εξαιρετικά περίπλοκη πραγματική βάση. Για παράδειγμα, ακόμη και οι μετέχοντες σε σύμπραξη συχνά δεν είναι σε θέση να εκτιμήσουν με βεβαιότητα το επίπεδο στο οποίο θα είχαν διακυμανθεί οι τιμές χωρίς τη συμφωνία στο πλαίσιο της σύμπραξης. Ειδικότερα, δεν είναι σε θέση να γνωρίζουν σε ποιον βαθμό ορισμένοι ανταγωνιστές θα κατόρθωναν να μειώσουν το κόστος και, επομένως, τις τιμές υπό συνθήκες

πλήρους ανταγωνιστικής πίεσης. Στην περίπτωση αυτή, δεν θα μπορούν ούτε αυτοί να κοινοποιήσουν κατάλληλα δεδομένα βάσει των οποίων θα μπορούσε να προσδιορισθεί με βεβαιότητα το ύψος της ζημίας.

98. Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι η κοινοποίηση των στοιχείων που χρησιμοποιήθηκαν για την κατάρτιση της έκθεσης πραγματογνωμοσύνης της εναγομένης δεν αποκλείει το ενδεχόμενο να συνεχίζει να υφίσταται ασυμμετρία πληροφόρησης μεταξύ των μερών και να είναι πρακτικά αδύνατον ή υπερβολικά δυσχερές να υπολογισθεί επακριβώς το ύψος της προκληθείσας ζημίας βάσει των διαθέσιμων αποδεικτικών στοιχείων.

β) Επί της ασκήσεως της αγωγής κατά ενός μόνον από τους μετέχοντες στη σύμπραξη από τους οποίους αποκτήθηκαν τα αγαθά που αποτέλεσαν αντικείμενο της σύμπραξης (τρίτο προδικαστικό ερώτημα)

99. Το τρίτο προδικαστικό ερώτημα αφορά το ζήτημα αν και σε ποιον βαθμό το γεγονός ότι ο ενάγων άσκησε την αγωγή του κατά ενός μόνον από τους μετέχοντες στη σύμπραξη, από τους οποίους απέκτησε τα αγαθά που αποτέλεσαν αντικείμενο της σύμπραξης, επηρεάζει τη δυνατότητα εκτίμησης του ύψους της ζημίας.

100. Συναφώς, πρέπει, κατ' αρχάς, να διευκρινισθεί ότι το ερώτημα αυτό δεν αφορά την ερμηνεία του άρθρου 11 της οδηγίας 2014/104 σχετικά με την από κοινού και εις ολόκληρον ευθύνη. Συγκεκριμένα, το αιτούν δικαστήριο ουδόλως αμφισβητεί ότι οι ενάγοντες μπορούσαν να εναγάγουν την Daimler όχι μόνο για τα φορτηγά που απέκτησαν από την Daimler, αλλά και για όσα απέκτησαν από άλλους μετέχοντες στη σύμπραξη.

101. Χάριν πληρότητας και μόνον, επισημαίνεται συνεπώς ότι η αρχή κατά την οποία κάθε ζημιωθείς από σύμπραξη μπορεί να ασκήσει αγωγή αποζημίωσης κατά κάθε μετέχοντος σε σύμπραξη, εφόσον υπάρχει αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της ζημίας που υπέστη ο εν λόγω ζημιωθείς και της παράβασης που διέπραξε ο εν λόγω μετέχων στη σύμπραξη, απορρέει, σε κάθε περίπτωση, από ήδη υφιστάμενη νομολογία του Δικαστηρίου. Επομένως, η εν λόγω αρχή κωδικοποιήθηκε απλώς διαπιστωτικά στο άρθρο 11 της οδηγίας και είναι σε κάθε περίπτωση εφαρμοστέα στην υπό κρίση υπόθεση (βλ. σημείο 37 των παρουσών προτάσεων).

102. Συγκεκριμένα, όπως έκρινε πρόσφατα το Δικαστήριο, χωρίς να μνημονεύσει την οδηγία 2014/104, η παραβίαση του δικαιού του ανταγωνισμού συνεπάγεται, κατά κανόνα, την αλληλέγγυα και εις ολόκληρον ευθύνη των αυτοργών της³⁵. Τούτο προκύπτει, εξάλλου, ήδη από τις αποφάσεις Kone κ.λπ. και Otis Gesellschaft κ.λπ., οι οποίες αφορούσαν αγωγές τις οποίες είχαν ασκήσει ζημιωθέντες από πράξεις προστατευτικής λειτουργίας ως προς τις τιμές ή δημόσιοι φορείς παροχής επιδοτήσεων, που δεν είχαν άμεσες συμβατικές σχέσεις με κανέναν από τους μετέχοντες στη σύμπραξη και δεν είχαν αποκτήσει αγαθά που αποτελούσαν αντικείμενο της σύμπραξης απευθείας από μετέχοντα στη σύμπραξη³⁶. Δεν υφίσταται προφανής λόγος για τον οποίο, σε μια υπόθεση στην οποία ο ενάγων απέκτησε αγαθά που αποτέλεσαν αντικείμενο σύμπραξης απευθείας από έναν ή περισσότερους μετέχοντες στη σύμπραξη, το δικαίωμά του να εναγάγει όλους ή ακόμη και ορισμένους μετέχοντες στη σύμπραξη, ζητώντας αποζημίωση για τη

³⁵ Απόφαση της 29ης Ιουλίου 2019, Tibor-Trans (C-451/18, EU:C:2019:635, σκέψη 36). Επιπλέον, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 11 της οδηγίας 2014/104 δεν αφορά τον προσδιορισμό των οντοτήτων που έχουν την υποχρέωση αποκατάστασης της ζημίας, αλλά την κατανομή της ευθύνης μεταξύ των εν λόγω οντοτήτων, βλ. απόφαση της 14ης Μαρτίου 2019, Skanska Industrial Solutions κ.λπ. (C-724/17, EU:C:2019:204, σκέψη 34).

³⁶ Αποφάσεις της 5ης Ιουνίου 2014, Kone κ.λπ. (C-557/12, EU:C:2014:1317), και της 12ης Δεκεμβρίου 2019, Otis Gesellschaft κ.λπ. (C-435/18, EU:C:2019:1069).

ζημία που προκλήθηκε από παράβαση που διεπράχθη από κοινού, θα πρέπει να εξαρτάται από το αν απέκτησε τα αγαθά από τους εναγόμενους μετέχοντες στη σύμπραξη ή αν τα αγαθά αυτά παρήχθησαν από αυτούς.

103. Επομένως, το τρίτο προδικαστικό ερώτημα αφορά, αντιθέτως, τη διεξαγωγή δίκαιης δίκης έναντι της Daimler. Συγκεκριμένα, ζητείται να διευκρινισθεί κατά πόσον είναι δυνατόν να συναχθεί το συμπέρασμα ότι υφίσταται ασυμμετρία πληροφόρησης εις βάρος των εναγόντων και να εκτιμηθεί το ύψος της ζημίας, μολονότι η Daimler δεν πώλησε και δεν παρήγαγε όλα τα επίμαχα αγαθά που αποτέλεσαν αντικείμενο της σύμπραξης. Τούτο δε διότι, εξ αυτού του λόγου, η Daimler διαθέτει κατ' ανάγκη λιγότερη πληροφόρηση από τους άλλους μετέχοντες στη σύμπραξη όσον αφορά τα εν λόγω αγαθά. Επομένως, το αιτούν δικαστήριο φαίνεται να αμφιβάλλει κατά πόσον μπορεί να γίνει δεκτό ότι εν προκειμένω υφίσταται ασυμμετρία πληροφόρησης εις βάρος των εναγόντων και υπέρ της Daimler.

104. Ωστόσο, από ήδη λεχθέντα στα σημεία 84 έως 88 προκύπτει ότι, και ως προς το ζήτημα αυτό, κρίσιμο, βάσει του άρθρου 17, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104, είναι μόνον το αν είναι πρακτικά αδύνατον ή υπερβολικά δυσχερές να υπολογισθεί επακριβώς το ποσό της προκληθείσας ζημίας με βάση τα διαθέσιμα αποδεικτικά στοιχεία.

105. Συνεπώς, σε τέτοιες περιπτώσεις, είναι κατ' αρχήν αναγκαίο να ζητείται, ενδεχομένως, από τρίτους η παροχή πληροφοριών, με δικαστικές διαταγές που εκδίδονται δυνάμει του άρθρου 5, παράγραφος 1, της οδηγίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο διασφαλίζεται και ο σεβασμός των δικαιωμάτων άμυνας του εναγομένου. Συγκεκριμένα, το άρθρο 5, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104 προβλέπει ότι και ο εναγόμενος μπορεί να ζητεί την κοινοποίηση αποδεικτικών στοιχείων από τον ενάγοντα ή από τρίτους. Συναφώς, το αρμόδιο δικαστήριο πρέπει να εξετάζει τις πιθανότητες ευδοκίμησης των αιτημάτων για τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων που υποβάλλει ο εναγόμενος, προκειμένου τα αιτήματα αυτά να μη συνεπάγονται την καθυστέρηση περάτωσης της δίκης για λόγους παρελκυστικής τακτικής.

106. Μετά την εξάντληση των εν λόγω δυνατοτήτων συγκέντρωσης αποδεικτικών στοιχείων, εναπόκειται στο οικείο δικαστήριο να εξετάσει αν παραμένει πρακτικά αδύνατον ή υπερβολικά δυσχερές να υπολογισθεί επακριβώς το ύψος της προκληθείσας ζημίας με βάση τα διαθέσιμα αποδεικτικά στοιχεία και να εκτιμηθεί το ύψος της ζημίας.

107. Σε κάθε περίπτωση, δεν δικαιολογείται να τεκμαίρεται ως δεδομένη η έλλειψη ασυμμετρίας πληροφόρησης εις βάρος του ενάγοντος στις περιπτώσεις που ο εναγόμενος δεν έχει πωλήσει ή δεν έχει παραγάγει όλα τα επίμαχα αγαθά που αποτελούν αντικείμενο της σύμπραξης. Τούτο δε διότι, όπως σημειώνει το ίδιο το αιτούν δικαστήριο, πρέπει και στις περιπτώσεις αυτές να θεωρηθεί ότι οι μετέχοντες στη σύμπραξη διαθέτουν γενικά περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την παράβαση και σχετικά με τις επιπτώσεις της στις τιμές από ό,τι οι ζημιωθέντες.

108. Επιπλέον, η άσκηση του δικαιώματος ενός ενάγοντος να εναγάγει οποιονδήποτε μετέχοντα σε σύμπραξη δεν πρέπει να αποβαίνει εις βάρος του, σε βαθμό που να αποκλείει αδιακρίτως τη δυνατότητα εκτίμησης. Στο πνεύμα αυτό, η Daimler υποστηρίζει ότι οι ενάγοντες σκοπίμως απέφυγαν τη δημιουργία κατάστασης στην οποία θα ήταν διαθέσιμες όλες οι κρίσιμες πληροφορίες σχετικά με το ύψος της ζημίας. Ωστόσο, το δικαίωμα των ζημιωθέντων από τη σύμπραξη προσώπων να εναγάγουν όλα ή ορισμένα μόνο μέλη της σύμπραξης αποτελεί σημαντική συνιστώσα της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος αποζημίωσης για

παραβάσεις της νομοθεσίας περί συμπράξεων και δεν πρέπει να περιορίζεται αδικαιολόγητα. Αντιθέτως, πρέπει να ασκείται τηρουμένων όλων των κρίσιμων αρχών, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται τα δικαιώματα άμυνας των εναγόμενων μελών της σύμπραξης.

109. Συνεπώς, το γεγονός ότι ο ενάγων ενήγαγε έναν μετέχοντα στη σύμπραξη από τον οποίο απέκτησε μέρος μόνον των επίμαχων αγαθών που αποτελούσαν αντικείμενο της σύμπραξης δεν αποκλείει τη δυνατότητα εκτίμησης της ζημίας λόγω της πρακτικής αδυναμίας ή της υπερβολικής δυσχέρειας ποσοτικοποίησής της, εφόσον, κατόπιν αίτησης του εναγομένου, εξαντλήθηκαν επίσης όλες οι δυνατότητες συλλογής αποδεικτικών στοιχείων οι οποίες ήγειραν ελπίδες προς όφελός του και ήσαν αναλογικές από απόψεως δαπανών.

γ) Ενδιάμεσο συμπέρασμα

110. Από τις προεκτεθείσες εκτιμήσεις προκύπτει ότι, για την εκτίμηση του ύψους της ζημίας βάσει του άρθρου 17, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104, απαιτείται να έχει αποδειχθεί ότι ο ενάγων υπέστη ζημία, πλην όμως είναι πρακτικά αδύνατον ή υπερβολικά δυσχερές να υπολογισθεί επακριβώς το ύψος της προκληθείσας ζημίας με βάση τα διαθέσιμα αποδεικτικά στοιχεία. Στην περίπτωση που, κατόπιν αίτησης του εναγομένου, εξαντλήθηκαν όλες οι δυνατότητες συλλογής αποδεικτικών στοιχείων οι οποίες ήγειραν ελπίδες προς όφελός του και ήσαν αναλογικές, οι προϋποθέσεις αυτές μπορούν να συντρέχουν ακόμη και αν ο εναγόμενος έχει κοινοποιήσει ορισμένα στοιχεία και αν μέρος μόνον των αγαθών που αποτέλεσαν αντικείμενο της σύμπραξης έχουν αγορασθεί από αυτόν.

VI. Πρόταση

111. Κατόπιν όλων των ανωτέρω εκτιμήσεων, προτείνω στο Δικαστήριο να αποφανθεί ως εξής:

- 1) Το άρθρο 101 ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με την αρχή της αποτελεσματικότητας, έχει την έννοια ότι δεν αντιβαίνει σε αυτό εθνική ρύθμιση η οποία, σε ορισμένες περιπτώσεις, προβλέπει τον επιμερισμό των δικαστικών εξόδων εξ ημισείας, ακόμη και σε περίπτωση μερικής νίκης του ενάγοντος. Τούτο προϋποθέτει πάντως ότι η ρύθμιση αυτή μπορεί να ερμηνευθεί κατά τρόπο σύμφωνο προς το δίκαιο της Ένωσης υπό την έννοια ότι, σε περίπτωση μερικής ήττας του ενάγοντος λόγω υπερβολικών δυσχερειών ή πρακτικής αδυναμίας ποσοτικοποίησης της ζημίας, ο εναγόμενος καταδικάζεται στο σύνολο των δικαστικών εξόδων ή, ανάλογα με τις περιστάσεις της συγκεκριμένης υπόθεσης, μπορεί να καταδικασθεί τουλάχιστον σε ένα εύλογο μέρος των εξόδων του ενάγοντος.
- 2) Για την εκτίμηση του ύψους της ζημίας βάσει του άρθρου 17, παράγραφος 1, της οδηγίας 2014/104 σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, απαιτείται να έχει αποδειχθεί ότι ο ενάγων υπέστη ζημία, πλην όμως είναι πρακτικά αδύνατον ή υπερβολικά δυσχερές να υπολογισθεί επακριβώς το ύψος της προκληθείσας ζημίας με βάση τα διαθέσιμα αποδεικτικά στοιχεία. Στην περίπτωση που, κατόπιν αίτησης του εναγομένου, εξαντλήθηκαν όλες οι δυνατότητες συλλογής αποδεικτικών στοιχείων οι οποίες ήγειραν ελπίδες προς όφελός του και ήσαν αναλογικές, οι προϋποθέσεις αυτές μπορούν να συντρέχουν ακόμη και αν ο εναγόμενος έχει κοινοποιήσει ορισμένα στοιχεία και αν μέρος μόνον των αγαθών που αποτέλεσαν αντικείμενο της σύμπραξης έχουν αγορασθεί από αυτόν.